

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Електронне видання

Марченко О. С.

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ
навчально-методичний посібник

Харків
2020

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Електронне видання

Марченко О. С.

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

навчально-методичний посібник

для студентів
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
спеціальності 051 «Економіка»
спеціалізації «Бізнес-економіка»

**Харків
2020**

Марченко О. С. Економічна теорія: навчально-методичний посібник для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» спеціальності 051 «Економіка» спеціалізації «Бізнес-економіка». Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2020. 131 с.

*Рекомендовано до видання редакційно-видавничою радою
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 3 від 16.06.2020 р.)*

© Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, 2020

ЗАГАЛЬНІ ПОРАДИ

Мета навчальної дисципліни «Економічна теорія» – формування економічного світогляду та наукового економічного мислення на підґрунті системних знань теоретичних основ суспільного економічного вибору.

Завдання:

– формування фундаментальних знань системи економічних відносин та законів виробництва, розподілу, обміну та споживання економічних благ в умовах обмеженості ресурсів задоволення суспільних потреб;

– оволодіння категоріальним апаратом економічної теорії, мікро- та макроекономічних досліджень;

– розвиток здатностей наукового аналізу сутності, умов та чинників, сучасних економічних процесів та явищ, тенденцій та перспектив їх розвитку;

– формування системного підходу до вивчення техніко-технологічних та соціально-економічних чинників ефективності та розвитку суспільного виробництва, виробничих можливостей та технологічного вибору суспільства;

– набуття навичок наукового аналізу системи відносин власності, форм та напрямів сучасних трансформацій економічних систем;

– оволодіння знаннями та навичками системного аналізу ринкової економічної системи, законів та закономірностей розвитку ринкового механізму суспільного економічного вибору;

– оперування інструментарієм економічного аналізу сучасного стану та розвитку підприємництва, конкуренції та конкурентних ринкових структур, ефективності конкурентної та антимонопольної політики держави;

– оволодіння методами мікроекономічного аналізу економічної поведінки домогосподарства та фірми як суб'єктів ринку, механізму ресурсних ринків, сучасних умов, чинників та тенденцій їх розвитку;

– формування навичок застосування інструментарію макроекономічної теорії для аналізу стану, чинників та напрямів розвитку національної та світової економіки, грошового

ринку, кредитно-банківської та фінансової систем, економічної ролі та економічної політики держави, сучасних інтеграційних процесів та економічної глобалізації.

Практичні заняття з «Економічної теорії» сприяють формуванню системних знань теоретичних основ суспільного економічного вибору на мікро- та макроекономічному рівнях, економічних принципів, категорій, законів, економічних систем та ринкового механізму, мікроекономічних процесів та явищ, основ макроекономіки.

Методичні поради до самостійної роботи та опрацювання рекомендованої літератури допоможуть кращій підготовці до занять і більш глибокому засвоєнню навчального матеріалу, виконанню завдань для самостійної роботи: правильним відповідям на теоретичні і тестові запитання для самоконтролю, розв'язання практичних завдань, опрацювання рекомендованої літератури.

Студенти заочної форми навчання на практичних заняттях будуть розглядати теми:

Т е м а 1. Економічна теорія як наука. Еволюція економічної теорії та її сучасні наукові напрями

1.1. Предмет та метод економічної теорії. економічні категорії та закони

1.2. Функції, еволюція та сучасні напрями економічної теорії

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ І ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Модуль 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІКИ

Тема 1.1. Предмет та метод економічної теорії. Економічні категорії та закони

П л а н

1. Предмет економічної теорії. Економічна поведінка та її характеристики. Фундаментальні економічні проблеми.
2. Метод економічної теорії. Загальні та спеціальні методи пізнання економічних явищ та процесів.
3. Економічні категорії та принципи. Система економічних законів. Економічне мислення.

Методичні поради

При вивченні першого питання теми важливо зосередитися на формуванні знань змісту та основних категорій суспільного економічного вибору, що є ядром предмета економічної теорії. Слід усвідомити, що необмеженість потреб і обмеженість ресурсів їх задоволення зумовлюють необхідність економічного вибору суспільства, фірми, людини, альтернативними витратами якого є найкращий із тих варіантів задоволення потреб, від яких довелося відмовитися. Важливо розкрити такі характеристики економічного вибору, як індивідуальність, раціональність, обумовленість цінностями людини, здійснення в системі суспільного співробітництва та певних правил, оцінка результату в майбутньому. Зміст та характеристики економічної поведінки визначають основні економічні проблеми суспільства: що, як, для кого, де виробляти та як розподілити вироблене. Результатом вивчення першого питання повинно бути розуміння предмета економічної теорії як системи економічних відносин, пов'язаних із суспільним економічним вибором, спрямованим на якнайкраще задоволення необмежених потреб на основі

оптимального використання обмежених ресурсів. Слід знати, що основними рівнями економічної теорії відповідно до її предмета є: мікроекономіка – вивчає економічну поведінку певних економічних агентів та механізм окремих ринків та макроекономіка – економічні явища та процеси національного та міжнародного, глобального рівнів.

Друге питання теми розкриває метод економічних досліджень як сукупність підходів, принципів, прийомів вивчення предмета економічної теорії. Загальнонауковими методами є аналіз і синтез, індукція та дедукція, кількісний та якісний аналіз, гіпотетичний метод, статистичні та математичні методи, метод моделювання, методи системного та структурно-функціонального аналізу, синергетичний підхід, експериментальні методи тощо. Важливо розкрити зміст методу наукової абстракції, який є спеціальним методом економічної теорії, що відображає відмінності її предмета та методу порівняно з природничими науками. Наукове абстрагування – це «відволікання» у процесі наукового дослідження конкретних економічних явищ чи процесів від їх несуттєвих, випадкових характеристик та визначення їх сутності як наукової абстракції, розуміння якої дозволить на наступному етапі наукового дослідження сформулювати системні знання про предмет вивчення. Методом економічної теорії є сполучення історичного та логічного аналізу економічних явищ та процесів. Важливо визначити нормативний та позитивний підходи до вивчення предмета економічної теорії. Нормативна економічна теорія спрямована на оцінку конкретних явищ та процесів економіки, обґрунтування рекомендацій щодо їх розвитку, подолання суперечностей тощо. Позитивна економічна теорія формує системні знання про економічну дійсність як таку.

У третьому питанні теми важливо визначити економічні категорії як наукові поняття, що розкривають сутність економічних явищ та процесів; економічні закони – об'єктивні, суттєві, необхідні, постійні, причинно-наслідкові зв'язки економічних явищ та процесів. Слід розкрити типи економічних законів відповідно до історичного періоду

їх дії: загальні (всеохоплюючі) закони економічної діяльності суспільства на всіх етапах його розвитку (наприклад, закони економії часу, зростання потреб); загальні, що діють певний довготривалий період економічної історії людства (наприклад, закони ринкової економіки); специфічні економічні закони, що діють у межах певної економічної системи чи на конкретному етапі суспільної економічної практики (наприклад, закони простого товарного виробництва, закони перехідної економіки). Важливо охарактеризувати відмінності економічних законів порівняно із законами природи та юридичними законами, розкрити, як суспільство пізнає та використовує економічні закони у господарській діяльності. Слід знати, що економічне мислення як певні судження про економічні явища та процеси може бути буденним, яке спирається на досвід, індукцію, здоровий глузд людини, і науковим, основу якого складають системні економічні знання.

Тема есе
ЛЮДИНА ЕКОНОМІЧНА

Практичне завдання

У студента є 200 грн, які він може витратити на поповнення запасу продуктів, відвідування кінотеатру, купівлю підручника, оплату мобільного зв'язку. Визначити альтернативні витрати студента, якщо він зробить вибір на користь купівлі підручника.

Список рекомендованої літератури

Білецька Л., Савич В., Білецький О. Економічна теорія. Політекономія, мікроекономіка, макроекономіка. Київ: Центр навчальної літератури, 2018. 688 с.

Економічна теорія: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, О. С. Марченко та ін.; за заг. ред. Л. С. Шевченко. 2-ге вид. Харків: Право, 2019. 268 с.

Економічна теорія: підручник / В. Д. Лагутін, Ю. М. Уманців, Т. А. Щербакова та ін.; за заг. ред. В. Д. Лагутіна. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 608 с.

Економічна теорія. Політекономія: підручник / за ред. В. Д. Базилевича. 9-те вид., допов. Київ: Знання, 2014. 710 с. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/elib/economics_f/bazylevych_ekonomichna_2014.pdf.

Кокареєв І. В. Основи економічної теорії: курс лекцій. Дніпро: Дніпропетров. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 220 с. URL: http://www.dut.edu.ua/uploads/l_1833_26816253.pdf.

Сірко А. В. Економічна теорія. Політекономія: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 448 с.

Соколов М., Горлач М., Гущенко В, Кримв М., Жилєнкова М. Економічна теорія: підруч. для вищ. шк. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 532 с.

Чепінога В. Г. Основи економічної теорії: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2017. 240 с. URL: <http://lira-k.com.ua/preview/12136.pdf>.

Зпитання для самоконтролю

1. Визначте предмет економічної теорії. Які місце та роль економічної теорії в системі економічних наук?
2. Розкрийте поняття, основні обмеження та цілі економічної поведінки (економічного вибору) суспільства як предмета економічної теорії
3. Визначте поняття економічних ресурсів та благ.
4. Охарактеризуйте сутність та взаємозв'язок економічних потреб та інтересів.
5. Які альтернативні витрати пов'язані з суспільним економічним вибором?
6. Розкрийте фундаментальні економічні проблеми.
7. Які є рівні економічної теорії?
8. Охарактеризуйте метод економічної теорії.
9. Які загальні та спеціальні наукові методи використовуються у процесі пізнання економічних відносин та закономірностей?
10. Розкрийте зміст методу наукової абстракції.

11. Охарактеризуйте нормативний і позитивний підходи до економічних досліджень
12. Дайте визначення економічним категоріям та принципам.
13. Розкрийте основні характеристики економічних законів.
14. Які є види економічних законів?
15. Як формується наукове економічне мислення?

Тема 1.2. Функції, еволюція та сучасні напрями економічної теорії

П л а н

1. Функції економічної теорії. Економічна теорія та економічна політика держави. Правова економіка.
2. Головні етапи історичного розвитку економічної теорії як науки.
3. Сучасні напрями та школи економічної теорії. Українська економічна наука.

Методичні поради

Вивчаючи перше питання теми, важливо сформулювати уявлення, що функції економічної теорії є основними способами реалізації її суспільної ролі як фундаментальної економічної науки, завданнями якої є: пізнання законів економічного розвитку – пізнавальна функція; формування економічного світогляду – світоглядна функція; розроблення методологічних основ прикладних економічних, соціологічних, політичних, правових наук – методологічна функція; обґрунтування теоретичних основ ефективної господарської діяльності – практична функція.

Вивчення еволюції економічної теорії слід зосередити на таких її основних напрямках і школах: меркантилізм,

вчення фізіократів, класична економічна теорія, економічне вчення марксизму, ідеї маржиналізму, неокласичний напрям економічної теорії. Розглядаючи розвиток економічної теорії у 20 ст. і на початку 21ст. , важливо уяснити ідеї та положення представників кейнсіанського та неокейнсіанського напрямів економічної теорії, неоліберального напрямку, неокласичного синтезу, монетаризму, економіки пропозиції, інституціональних та неінституціональних теорій. Основними сучасними напрямками економічних досліджень є обґрунтування постіндустріальних економічних трансформацій суспільства; розкриття основ економіки знань, цифрової економіки; розвиток теорії поведінкової економіки. При цьому доречно згадати про внесок представників української науки у розвиток економічної думки.

Практичне завдання

Творцями яких теорій, наведених у переліку, є вказані представники напрямів та шкіл економічної думки? Заповніть таблицю 1.

Таблиця 1.

А. Сміт	
К. Маркс	
Ф.фон Візер	
А. Маршалл	
Дж. М. Кейнс	
Р. Коуз	
Дж. Б'юккенен	
П. Самуельсон	
М. Фрідман	

Економічні теорії: ефективного попиту, суспільного вибору, доданої вартості, граничної корисності, трудової вартості, неокласичного синтезу, монетаризму, прав власності, ринкового ціноутворення.

Тестові запитання

1. Яка характеристика економічного вибору розкриває його раціональність?

- а) правильний вибір;
- б) вибір, побудований на аналізі його результатів та витрат;
- в) вибір, зумовлений обмеженістю ресурсів;
- г) вибір, пов'язаний з необмеженістю потреб.

2. Яка характеристика економічного вибору розкриває його визначеність цінностями людини, що його здійснює?

- а) правильний вибір;
- б) вибір певної людини відрізняється від вибору інших економічних агентів у подібній ситуації;
- в) нерациональний вибір;
- г) раціональний вибір.

3. Що слід віднести до предмета мікроекономіки?

- а) попит на грошовому ринку;
- б) рівень безробіття в країні;
- в) доходи та витрати фірми;
- г) доходи, витрати та видатки державного бюджету.

4. Що слід віднести до предмета макроекономіки?

- а) попит на ринку землі;
- б) доходи та витрати домогосподарств;
- в) доходи та витрати фірми;
- г) доходи, видатки та витрати державного бюджету.

5. Який метод економічної теорії передбачає відволікання від несуттєвих, випадкових характеристик економічного вища, що досліджується?

- а) аналіз і синтез;
- б) індукція і дедукція;
- в) наукова абстракція;
- г) гіпотетичний метод.

6. Який метод економічної теорії характеризується як умовивід про загальне на основі вивчення одичного економічного явища чи процесу?

- а) синтез;
- б) індукція;
- в) наукова абстракція;
- г) дедукція.

7. Який метод економічної теорії характеризується як умовивід про загальне на основі вивчення одичного економічного явища чи процесу?

- а) синтез;
- б) індукція;
- в) наукова абстракція;
- г) дедукція.

8. На що спрямована позитивна економічна теорія?

- а) розкриття законів та тенденцій економіки;
- б) обґрунтування заходів щодо досягнення бажаних результатів в економіці;
- в) розкриття позитивних тенденцій розвитку економіки;
- г) розкриття негативних тенденцій розвитку економіки.

9. На що спрямована нормативна економічна теорія?

- а) розкриття законів та тенденцій економіки;
- б) обґрунтування заходів щодо досягнення бажаних результатів в економіці;
- в) розкриття позитивних тенденцій розвитку економіки;
- г) розкриття закономірностей економічного розвитку.

10. До якого типу економічних законів належать закони ринкової економіки?

- а) загальні/універсальні;
- б) загальні;
- в) специфічні;
- г) закони виробництва.

11. До якого типу економічних законів належить закон зростання потреб?

- а) загального/універсального;
- б) загального;
- в) специфічного;
- г) законів виробництва.

12. Яка функція економічної теорії характеризує її роль у системі економічних наук?

- а) пізнавальна;
- б) методологічна;
- в) світоглядна;
- г) практична.

13. До якого напрямку економічної теорії належить теорія трудової вартості товару?

- а) класичного;
- б) неоінституціонального;
- в) кейнсіанського;
- г) ліберального.

14. До якого напрямку економічної теорії належить теорія прав власності?

- а) класичного;
- б) неоінституціонального;
- в) кейнсіанського;
- г) ліберального.

15. До якого напрямку економічної теорії належить монетаризм?

- а) класичного;
- б) неоінституціонального;
- в) кейнсіанського;
- г) ліберального.

Список рекомендованої літератури

Білецька Л., Савич В., Білецький О. Економічна теорія. Політекономія, мікроекономіка, макроекономіка. Київ: Центр навчальної літератури, 2018. 688 с.

Економічна теорія: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, О. С. Марченко та ін.; за заг. ред. Л. С. Шевченко. 2-ге вид. Харків: Право, 2019. 268 с.

Економічна теорія: підручник / В. Д. Лагутін, Ю. М. Уманців, Т. А. Щербакова та ін.; за заг. ред. В. Д. Лагутіна. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 608 с.

Економічна теорія. Політекономія: підручник / за ред. В. Д. Базилевича. 9-те вид., допов. Київ: Знання, 2014. 710 с. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/elib/economics_f/bazylevych_ekonomichna_2014.pdf.

Кокарев І. В. Основи економічної теорії: курс лекцій. Дніпро: Дніпропетров. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 220 с. URL: http://www.dut.edu.ua/uploads/l_1833_26816253.pdf.

Сірко А. В. Економічна теорія. Політекономія: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 448 с.

Соколов М., Горлач М., Гущенко В, Кримов М., Жиленкова М. Економічна теорія: підруч. для вищ. шк. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 532 с.

Чепінога В. Г. Основи економічної теорії: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2017. 240 с. URL: <http://lira-k.com.ua/preview/12136.pdf>.

Запитання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте основні функції економічної теорії.
2. У чому полягає методологічна функція економічної теорії?
3. Як реалізується практична функція економічної теорії?
4. Яку роль відіграє економічна теорія у формуванні економічної політики держави?
5. Як взаємопов'язані економічна теорія і право?
6. Розкрийте основні етапи еволюції економічної думки.
7. Як змінювалось розуміння предмета економічної теорії відповідно до етапів історичного розвитку економіки та економічної науки?

8. Розкрийте основні положення економічного вчення меркантилізму.
9. Поясніть ідеї фізіократів.
10. Охарактеризуйте основні теорії представників класичної школи економічної теорії А. Сміта та Д. Рикардо.
11. Розкрийте економічні ідеї марксизму.
12. Який внесок у розвиток економічної думки належить представникам австрійської школи економічної теорії?
13. Розкрийте основні ідеї та положення неокласичного напрямку економічної теорії.
14. Охарактеризуйте кейнсіанський напрям економічної теорії та його розвиток у сучасний період.
15. Охарактеризуйте теорію неокласичного синтезу П. Самуельсона.
16. Розкрийте ідеї та положення неоінституціонального напрямку економічної теорії.
17. Охарактеризуйте неоліберальний напрям економічної теорії.
18. Розкрийте зміст економічних теорій, що розкривають зміст постіндустріальних трансформацій економіки.
19. Розкрийте значення внеску представників української науки у розвиток економічної теорії.

Тема 2. Суспільне виробництво, його фактори та ефективність

П л а н

1. Сутність та основні характеристики суспільного виробництва. Продуктивні сили та виробничі відносини. Суспільне відтворення та його типи.
2. Технологічний спосіб виробництва. Технологічні уклади.
3. Виробнича функція. Ресурси та фактори виробництва. Соціально-економічна ефективність суспільного виробництва та її показники.
4. Виробничі можливості суспільства. Технологічний вибір.

Методичні поради

Завданням вивчення першого питання теми є з'ясування сутності суспільного виробництва, що характеризується взаємозв'язком продуктивних сил як сукупності засобів виробництва і робочої сили, та виробничих відносин, які можуть бути техніко-економічними, організаційно-економічними, соціально-економічними, а також відносинами суто виробництва, розподілу, обміну, споживання економічних благ. Важливо визначити тип і відтворення – просте, звужене, розширене, а також розкрити екстенсивну та інтенсивну моделі розширеного відтворення.

У другому питанні слід показати розуміння технологічного способу виробництва, що характеризується певним типом поєднанням засобів виробництва та робочої сили; визначити його історичні форми – ручний, машинний, автоматизований, інформаційний технологічні способи виробництва; системно засвоїти знання технологічних укладів як сукупності технологій, притаманних певному етапу та рівню розвитку суспільного виробництва. Слід знати, що перший та другий технологічний уклади є *доіндустріальними*, тобто укладами ручного технологічного способу виробництва; третій, четвертий і п'ятий – *індустріальними*; шостий і сьомий, що зараз формується, *постіндустріальними*.

При вивченні третього питання слід з'ясувати, що виробнича функція відображає залежність між обсягом випуску продукту і витратами ресурсів та їх комбінацією. Основними групами ресурсів виробництва є земля, праця, капітал, підприємництво, інформація. *Конкретні види ресурсів*, що використовуються у виробництві певного продукту, – це фактори виробництва, або «працюючі ресурси». Виробнича функція має різні економіко-математичні моделі, зокрема виробнича функція за двома факторами має формулу: $Q = f(L, K)$, де Q – обсяг продукту, f – залежність (функція), L – праця, K – капітал. Важливо знати, що ефективність виробництва вимірюється як співвідношення його результатів та пов'язаних з ними витрат. Показниками ефективності виробництва є фондовіддача, продуктивність праці, матеріалоємність продукту то-

що. Соціальні ефективність виробництва характеризується ступенем та якістю задоволення суспільних потреб.

Четверте питання теми присвячено розкриттю виробничих можливостей суспільства та його технологічному вибору. Важливо сформулювати знання, що виробничі можливості визначаються наявними ресурсами, ступенем їх зайнятості і технологіями використання у суспільному виробництві. При повній зайнятості ресурсів і незмінних технологіях досягається межа виробничих можливостей, тобто максимально можливий обсяг випуску продукту, та виникає необхідність технологічного вибору – для збільшення виробництва одного продукту слід зменшити обсяг виробництва іншого продукту. Альтернативними витратами технологічного вибору є кількість продукту, від виробництва якого суспільство вимовилося.

Тема есе
**ЕКОЛОГІЧНИЙ ФАКТОР СУСПІЛЬНОГО
ВИРОБНИЦТВА**

Практичне завдання

Побудувати графік межі виробничих можливостей. Визначити точками на графіку ефективні, неефективні, неможливі комбінації продуктів Х та Y. Показати на графіку зміну виробничих можливостей у зв'язку з підвищенням на 20% продуктивності праці у галузі що вироблює продукт Y.

Таблиця 2

Продукт	Виробничі альтернативи			
	А	Б	В	Г
Х	3	2	1	0
Y	0	5	8	10

Тестові запитання

1. Яке визначення характеризує засоби виробництва?

- а) продуктивні сили;
- б) сукупність робочої сили і предметів праці;
- в) сукупність засобів і предметів праці;
- г) сукупність предметів праці і робочої сили.

2. До якого типу виробничих відносин належать відносини власності на засоби і продукт виробництва?

- а) техніко-технологічного;
- б) господарсько-економічного;
- в) соціально-економічного;
- г) управлінського.

3. До якого типу виробничих відносин належать відносини з приводу спеціалізації та кооперації виробництва?

- а) техніко-технологічного;
- б) господарсько-економічного;
- в) соціально-економічного
- г) управлінського.

4. Яке визначення характеризує продуктивні сили суспільства?

- а) сукупність предметів та засобів праці;
- б) система виробничих відносин;
- в) сукупність робочої сили і предметів праці;
- г) сукупність робочої сили і засобів праці.

5. До якого технологічного укладу належить чорна металургія?

- а) другого;
- б) третього;
- в) четвертого;
- г) п'ятого.

6. Яке визначення характеризує виробничу функцію?

- а) напрям господарської діяльності суспільства;
- б) спрямованість виробництва на максимальний випуск продукції;
- в) залежність обсягу виробництва продукту від кількості та комбінації ресурсів;
- г) максимізація віддачі витрат ресурсів на виробництво продукції.

7. Яке визначення характеризує ефективність виробництва?

- а) максимальний обсяг виробленого продукту;
- б) максимальний обсяг продукту на одиницю витрат на його виробництво;
- в) максимальна компенсація витрат виробництва;
- г) мінімізація витрат на виробництво

8. Що характеризує показник кількості продукції, виробленої за одиницю робочого часу?

- а) якість праці;
- б) продуктивність праці;
- в) складність праці;
- г) інтенсивність праці.

9. Що слід вважати межею виробничих можливостей?

- а) максимальний обсяг виробництва продукту;
- б) досягнення максимальної ефективності виробництва;
- в) максимальне задоволення потреб;
- г) максимальний випуск продукту за умов повної зайнятості ресурсів.

10. Від чого залежить рівень виробничих можливостей суспільства?

- а) від економічних інтересів;
- б) від наявних ресурсів та технологій;
- в) від потреб;
- г) від економічної політики держави.

Список рекомендованої літератури

Білецька Л., Савич В., Білецький О. Економічна теорія. Політекономія, мікроекономіка, макроекономіка. Київ: Центр навчальної літератури, 2018. 688 с.

Економічна теорія: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, О. С. Марченко та ін.; за заг. ред. Л. С. Шевченко. 2-ге вид. Харків: Право, 2019. 268 с.

Економічна теорія: підручник / В. Д. Лагутін, Ю. М. Уманців, Т. А. Щербакова та ін.; за заг. ред. В. Д. Лагутіна. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 608 с.

Економічна теорія. Політекономія: підручник / за ред. В. Д. Базилевича. 9-те вид., допов. Київ: Знання, 2014. 710 с. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/elib/economics_f/bazylevych_ekonomichna_2014.pdf.

Кокарєв І. В. Основи економічної теорії: курс лекцій. Дніпро: Дніпропетров. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 220 с. URL: http://www.dut.edu.ua/uploads/1_1833_26816253.pdf.

Сірко А. В. Економічна теорія. Політекономія: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 448 с.

Соколов М., Горлач М., Гущенко В, Кримов М., Жиленкова М. Економічна теорія: підруч. для вищ. шк. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 532 с.

Чепінога В. Г. Основи економічної теорії: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2017. 240 с. URL: <http://lira-k.com.ua/preview/12136.pdf>.

Запитання для самоконтролю

1. Визначте поняття суспільного виробництва. Які економічні категорії розкривають його сутність як процесу перетворення ресурсів у продукт?
2. Охарактеризуйте основні складові процесу праці.
3. Дайте визначення поняття «робоча сила» та розкрийте її роль у суспільному виробництві.
4. Охарактеризуйте продуктивні сили суспільства.
5. Розкрийте сутність суспільного виробництва як системи виробничих відносин.
6. Які є види виробничих відносин?

7. Як взаємопов'язані продуктивні сили і виробничі відносини. Визначте поняття «спосіб виробництва».
8. Які є типи суспільного відтворення?
9. Розкрийте сутність технологічного способу виробництва, його історичні типи.
10. Які види технологічних укладів. Які технологічні уклади є складовими сучасної технологічної структури економіки України?
11. У чому полягає зміст виробничій функції? Які існують підходи до її визначення?
12. Які основні види ресурсів суспільного виробництва? Чому фактори виробництва визначаються як працюючі ресурси?
13. Визначте поняття та основні показники соціально-економічної ефективності виробництва.
14. Чим визначаються виробничі можливості суспільства? Розкрийте поняття межі виробничих можливостей
15. У чому полягає технологічний вибір суспільства? Які альтернативні витрати з ним пов'язані?

Т е м а 3. Власність як система соціально-економічних відносин

П л а н

1. Система відносин власності. Джерела, суб'єкти та об'єкти власності Економічні форми реалізації власності.
2. Теорія прав власності. Трансакційні витрати. Специфікація прав власності.
3. Типи та форми власності. Історичні форми власності. Інтелектуальна власність.
4. Зміни форм власності. Методи перетворення форм власності. Причини, цілі, зміст та соціально-економічні наслідки приватизації в Україні у період ринкових перетворень та в останні роки.

Методичні поради

Вивчаючи перше питання, слід виходити з того, що власність є системою економічних відносин з приводу привласнення /відчуження економічних благ. Обмеженість ресурсів виробництва і споживання обумовлює необхідність встановлення суб'єктом влади над економічним благом (відносини привласнення) і виключення інших суб'єктів від оволодіння благом (відносини відчуження). Складовими відносин власності є також відносини з приводу її економічної реалізації у таких економічних формах, як прибуток, рента, відсоток, зарплата, дивіденди, тобто отримання певної економічної вигоди від володіння економічним благом; відносини з приводу господарського використання об'єктів власності. Слід охарактеризувати суб'єкти та об'єкти власності, її джерела, серед яких основними є виробництво об'єктів власності, їх купівля-продаж. Важливо розуміти, що власність займає центральне місце в економічній системі суспільства.

У другому питанні теми розкривається взаємозв'язок економічного та юридичного змісту власності, вивчається неоінституціональна теорія прав власності, основними положеннями якої є: визначення власності як сукупності часткових правомочностей; специфікація часткових правомочностей, тобто їх визначення, виокремлення та передавання певним суб'єктам, транзакційні витрати, пов'язані з використанням ринкового механізму передавання прав власності. Важливо з'ясувати зміст часткових правомочностей власності на основі їх класифікації О. Оноре.

Вивчаючи третє питання, слід зосередитися на характеристиці власності – суспільній (колективній) і приватній, їх історичних та економічних формах та видах. За історичним підходом формами власності є первіснообщинна власність (історична форма колективної власності), рабовласницька, феодална, капіталістична власність (історичні форми приватної власності), у центрально-керованій системі – суспільна власність як державна та колективна. Економічними формами власності є: приватна власність, що диференціюється за видами на *індивідуальну, сімейну, партнерську та корпоративну (акціонерну)*; колективна, комунальна та державна власність як економічні форми суспільного типу власності. Важ-

ливо з'ясувати зміст та види змішаної форми власності, що поєднує різні форми власності, інтелектуальної власності на результати інтелектуальної, творчої діяльності її суб'єктів.

При вивченні четвертого питання слід знати, що відносини власності розвиваються та трансформуються під впливом різноманітних економічних, соціальних, політичних, правових факторів. Перетворення власності можуть мати еволюційний та радикальний характер. Важливо проаналізувати такі методи перетворення власності, як націоналізація та приватизація її об'єктів, охарактеризувати напрями та соціально-економічні результати приватизації в Україні у перехідний період та в останні роки.

Тема есе

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЕКОНОМІЧНОГО ТА ЮРИДИЧНОГО ЗМІСТУ ВЛАСНОСТІ

Практичне завдання

Установити відповідність між типами, економічними формами, видами власності та їх характеристиками.

Таблиця 3

Характеристики	Типи власності	Економічні форми власності	Види власності
Власність акціонерів.			
Власність територіальної громади.			
Власність бізнесмена.			
Державна власність.			
Державна власність на 10% акцій акціонерного товариства.			
Власність засновників (учасників) товариства з обмеженою відповідальністю			

Тестові запитання

1. Яке положення найповніше відображає економічний зміст власності?

- а) відносини привласнення економічних благ;
- б) система економічних відносин привласнення / відчуження економічних благ;
- в) відносини людини до блага;
- г) відносини з приводу економічних форм реалізації власності.

2. Яке часткове право власності передається власником квартири її орендарю?

- а) право користування;
- б) право розпорядження;
- в) право передачі благ у спадщину;
- г) право власності.

3. Яке часткове право власності визначається як право суверена?

- а) право користування;
- б) право розпорядження;
- в) право передачі благ у спадщину
- г) право володіння.

4. Яке часткове право власності визначається як право володіння результатами використання об'єкта власності?

- а) право користування;
- б) право розпорядження;
- в) право на дохід;
- г) право володіння.

5. Який перелік відображає типи власності?

- а) приватна та державна;
- б) приватна та суспільна;
- в) приватна та партнерська;
- г) приватна та комунальна.

6. Яка власність є історичною формою суспільного типу власності?

- а) первіснообщинна;
- б) рабовласницька;
- в) феодальна;
- г) капіталістична.

7. Яка власність є видом приватної форми власності?

- а) колективна;
- б) корпоративна;
- в) змішана;
- г) комунальна.

8. Видом якої економічної форми власності є партнерська власність?

- а) колективна;
- б) державна;
- в) приватна;
- г) комунальна.

9. Яке визначення характеризує комунальну власність?

- а) тип власності;
- б) економічна форма власності
- в) історична форма власності;
- г) вид суспільного типу власності.

10. Яке визначення характеризує корпоративну власність ?

- а) тип власності;
- б) економічна форма власності
- в) історична форма власності;
- г) вид приватного типу власності.

Список рекомендованої літератури

Білецька Л., Савич В., Білецький О. Економічна теорія. Політекономія, мікроекономіка, макроекономіка. Київ: Центр навчальної літератури, 2018. 688 с.

Економічна теорія: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, О. С. Марченко та ін.; за заг. ред. Л. С. Шевченко. 2-ге вид. Харків: Право, 2019. 268 с.

Економічна теорія: підручник / В. Д. Лагутін, Ю. М. Уманців, Т. А. Щербакова та ін.; за заг. ред. В. Д. Лагутіна. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 608 с.

Економічна теорія. Політекономія: підручник / за ред. В. Д. Базилевича. 9-те вид., допов. Київ: Знання, 2014. 710 с. URL:http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/elib/economics_f/bazylevych_ekonomichna_2014.pdf.

Кокарев І. В. Основи економічної теорії: курс лекцій. Дніпро: Дніпропетров. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 220 с. URL: http://www.dut.edu.ua/uploads/l_1833_26816253.pdf.

Сірко А. В. Економічна теорія. Політекономія: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 448 с.

Соколов М., Горлач М., Гущенко В, Кримов М., Жиленкова М. Економічна теорія: підруч. для вищ. шк. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 532 с.

Чепінога В. Г. Основи економічної теорії: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2017. 240 с. URL: <http://lira-k.com.ua/preview/12136.pdf>.

Запитання для самоконтролю

1. Розкрийте зміст економічної категорії власності та її основні характеристики.

2. Охарактеризуйте відносини привласнення/відчуження економічних благ. Як взаємопов'язані обмеженість благ та відносини їх привласнення/відчуження?

3. Назвіть основні джерела власності.

4. Які економічні відносини формують систему відносин власності?

5. Розкрийте зміст відносин економічної реалізації власності та господарського використання її об'єктів.

6. Як взаємопов'язані система економічних відносин власності і право власності?

7. Розкрийте основні положення неінституціональної теорії прав власності. Які часткові правомочності формують повне право власності?

8. Які витрати пов'язані з використанням ринкового механізму прав власності на об'єкти ?
9. Які є види трансакційних витрат?
10. У чому полягають зміст і мета специфікації прав власності?
11. Охарактеризуйте типи власності та її історичні форми.
12. Розкрийте зміст економічних форм власності.
13. Визначте основні характеристики інтелектуальної власності.
14. Охарактеризуйте процеси перетворення форм власності.
15. Розкрийте основні напрями та результати приватизації в Україні у перехідний період.

Тема 4. Економічні системи та їх типи

П л а н

1. Поняття та критерії класифікації економічних систем. Типи економічних систем за формаційним підходом до періодизації суспільного розвитку.
2. Типи економічних систем за цивілізаційним підходом. Економіка знань. Мережева економіка. Цифрова економіка.
3. Традиційна, центрально-керована (командно-адміністративна), ринкова та змішана економічні системи.
4. Розвиток економічних систем: еволюція та реформи. Трансформаційна економіка. Перехідна економіка та її основні характеристики.

Методичні поради

При вивченні першого питання слід насамперед засвоїти вихідне положення про те, що економічна система є упорядкованою сукупністю її взаємопов'язаних структурних елементів, основними з яких є продуктивні сили, система виробничих відносин, ядром якої є відносини власності, технологічні способи

виробництва, суспільні регулятори економічної поведінки. Важливо знати, що критеріями типологізації економічних систем виступають характеристики їх структурних елементів, що у сукупності відображають сутність економічної системи на певному етапі та у конкретних історичних умовах економічного розвитку суспільства. На основі критеріїв слід охарактеризувати історичні типи економічних систем за формаційним підходом: первіснообщинна, рабовласницька, феодальна, капіталістична, комуністична (перша фаза – соціалізм).

Друге питання передбачає вивчення економічних систем на основі цивілізаційного підходу, який дозволяє розкрити характерні риси доіндустріальної, індустріальної та постіндустріальної економічних систем (економічних цивілізацій). Слід визначити відмінності зазначених типів економічних систем за критеріями ресурсів та технологій, що застосовуються, відносин власності та їх головного об'єкта, регуляторів економічної поведінки, соціальних пріоритетів. Важливо проаналізувати сучасні трансформації економічних систем, обумовлені четвертою промисловою революцією, серед яких: нова економіка знань, цифрова економіка, мережева економіка, економіка співпраці, Інтернет-економіка.

Розглядаючи третє питання про типи економічних систем за функціональним підходом, необхідно приділити увагу їх типологізації на основі визначення регуляторів економічного вибору: традицій, ринку, держави. Слід охарактеризувати такі типи економічних систем, як традиційна, центрально-керована (командно-адміністративна), ринкова та змішана, що поєднує різні регулятори економічної поведінки.

Четверте питання теми вимагає осмислення особливостей трансформаційної та перехідної економік. Трансформаційна економіка – це процес еволюційного розвитку економіки, який характеризується формуванням та накопиченням нових економічних форм, які поступово набувають пріоритетного значення, що є основою перетворення старої економічної

системи у нову. Перехідна економіка, на відміну від трансформаційної, це історично окреслений період зміни економічних систем. При цьому слід розуміти, що перехідній економіці притаманні процеси трансформації економічних форм. Важливо розкрити особливості перехідної економіки України у період розбудови ринкових економічних відносин.

Тема есе
ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА

Практичне завдання

На основі критеріїв, перелік яких надано у таблиці 4, визначте основні характеристики типів економічних систем за цивілізаційним підходом. Заповніть таблицю.

Таблиця 4

Типи економічних систем	Критерії			
	продуктивні сили та технології	системи виробничих відносин, зокрема відносин власності	регулятори економічної поведінки	соціальні пріоритети
Доіндустріальна				
Індустріальна				
Постіндустріальна				

Тестові запитання

1. На основі якого підходу виокремлюють такий тип економічної системи, як капіталістична?

- а) формаційного;
- б) цивілізаційного;
- в) функціонального;
- г) соціального.

2. На основі якого підходу виокремлюють такий тип економічної системи, як ринкова економічна система?

- а) формаційного;
- б) цивілізаційного;
- в) функціонального;
- г) соціального.

3. Який критерій типологізації економічних систем є пріоритетним при застосуванні функціонального підходу?

- а) продуктивні сили і технології;
- б) регулятор економічної поведінки;
- в) соціальні пріоритети;
- г) політика.

4. Який критерій типологізації економічних систем є пріоритетним при застосуванні цивілізаційного підходу?

- а) продуктивні сили і технології;
- б) регулятор економічної поведінки;
- в) соціальні пріоритети;
- г) політика.

5. Яка економічна система характеризується дією різних регуляторів економічного вибору?

- а) традиційна;
- б) командно-адміністративна;
- в) ринкова;
- г) змішана.

6. *Ознаки якого типу економічних систем за функціональним підходом притаманні первіснообщинній системі?*

- а) традиційного;
- б) командно-адміністративного;
- в) ринкового;
- г) змішаного.

7. *Ознаки якого типу економічних систем за цивілізаційним підходом притаманні системі феодалізму?*

- а) доіндустріальна;
- б) індустріальна;
- в) постіндустріальна;
- г) змішана.

8. *Який ресурс є основним обмежуючим чинником розвитку суспільного виробництва в індустріальній економічній системі?*

- а) земля;
- б) праця;
- в) капітал;
- г) інформація.

9. *Яке визначення найповніше відображає сутність трансформаційної економіки?*

- а) еволюційний процес поступового перетворення економічних форм;
- б) еволюційний розвиток економіки;
- в) історично окреслений період зміни економічних систем;
- г) період зміни командно-адміністративної система у ринкову.

10. *У чому відмінність градуалістської моделі ринкових перетворень в умовах перехідної економіки порівняно з ліберальною?*

- а) у наявності старих, перехідних і нових економічних форм;
- б) у реформуванні економіки;
- в) у суперечливості економічних інтересів;
- г) у поступовому, поетапному здійсненні реформ.

Список рекомендованої літератури

Білецька Л., Савич В., Білецький О. Економічна теорія. Політекономія, мікроекономіка, макроекономіка. Київ: Центр навчальної літератури, 2018. 688 с.

Економічна теорія: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, О. С. Марченко та ін.; за заг. ред. Л. С. Шевченко. 2-ге вид. Харків: Право, 2019. 268 с.

Економічна теорія: підручник / В. Д. Лагутін, Ю. М. Уманців, Т. А. Щербакова та ін.; за заг. ред. В. Д. Лагутіна. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 608 с.

Економічна теорія. Політекономія: підручник / за ред. В. Д. Базилевича. 9-те вид., допов. Київ: Знання, 2014. 710 с. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/elib/economics_f/bazylevych_ekonomichna_2014.pdf.

Кокарєв І. В. Основи економічної теорії: курс лекцій. Дніпро: Дніпропетров. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 220 с. URL: http://www.dut.edu.ua/uploads/1_1833_26816253.pdf.

Сірко А. В. Економічна теорія. Політекономія: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 448 с.

Соколов М., Горлач М., Гущенко В, Кривов М., Жиленкова М. Економічна теорія: підруч. для вищ. шк. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 532 с.

Чепінога В. Г. Основи економічної теорії: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2017. 240 с. URL: <http://lira-k.com.ua/preview/12136.pdf>.

Запитання для самоконтролю

1. Визначте поняття «економічна система» та назвіть її основні структурні елементи.

2. Охарактеризуйте основні критерії визначення сутнісних характеристик певної економічної системи.

3. Які є основні підходи до типологізації економічних систем?

4. Охарактеризуйте типи економічних систем за формаційним підходом.

5. Які є типи економічних систем за цивілізаційним підходом?

6. Які відмінності притаманні доіндустріальній, індустріальній та постіндустріальній економічним системам за кри-

терієм продуктивних сил та технологій що використовуються?

7. Розкрийте основні характеристики економіки знань.

8. Яка роль четвертої промислової революції у формуванні та розвитку цифрової економіки?

9. Охарактеризуйте типи економічних систем за функціональним підходом на основі критерію основного регулятора економічної поведінки.

10. Розкрийте особливості змішаної економічної системи за функціональним підходом.

11. Охарактеризуйте історичну еволюцію економічних систем. Визначте поняття трансформаційної та перехідної економіки.

12. Розкрийте особливості перехідної економіки України на етапі формування основ ринкової економічної системи.

Тема 5.1. Основні економічні категорії товарного виробництва

П л а н

1. Форми організації суспільного виробництва. Натуральне господарство. Товарне господарство, його умови та типи. Загальні та особливі риси простого та розширеного (розвиненого) товарного виробництва.

2. Товар та його властивості. Послуги: ознаки та види. Теорії факторів виробництва та трудової вартості. Закон вартості.

3. Гроші: сутність та виникнення. Теорії грошей. Функції грошей. Закон грошового обігу. Грошова система: структура та типи.

Методичні поради

Щоб розкрити перший пункт плану, слід з'ясувати особливості основних форм організації суспільного виробництва: натурального господарства, простого та капіталістичного товарного господарства. Так, натуральне господарство є замкнутим, орієнтованим на задово-

лення потреб виробника продукту, а товарне виробництво, навпаки, є відкритим, має за мету задоволення суспільних потреб через механізм купівлі-продажу продукту виробництва, що набуває форми товару. Важливо знати основні умови виникнення та розвитку товарного виробництва – суспільний поділ праці і спеціалізація виробників на виробництві певних видів товарів; економічне відокремлення виробників, основою якого є приватна власність на засоби та продукти виробництва. Необхідно розкрити спільні риси і особливості простого та розширеного (розвиненого, капіталістичного) товарного виробництва, з'ясувати основні умови перетворення простого товарного виробництва у розширене.

Друге питання теми присвячено вивченню сутності товару та його властивостей: споживчої вартості і вартості, корисності і цінності, мінової вартості. Слід знати, що послуги є економічним благом, мають товарну форму, але, на відміну від продуктів виробництва, це певні дії чи корисний ефект, що отримується їх замовником від цих дій. Важливо розуміти, що споживча вартість товару є його здатністю задовольняти суспільні потреби, а корисність характеризується як ступінь задоволення потреби від споживання товару. Вивчаючи вартість товару, важливо проаналізувати *положення теорії факторів виробництва* про те, що вартість товару формується на основі витрат таких факторів виробництва, як земля, праця і капітал; теорії трудової вартості, за якою вартість товару визначається витратами живої та уречевленої праці на його виробництво. Цінність товару – це суб'єктивна оцінка покупцем (споживачем) його корисності. Мінова вартість як форма вартості є кількісним співвідношенням, у якому один вид товару обмінюється на інший вид товару. Результатом історичного розвитку мінової вартості є виникнення грошової форми вартості (грошей). Слід вивчити закон вартості, суть якого полягає у причинно-наслідкових зв'язках між витратами живої та уречевленої праці на виробництво товару (вартість товару) і ціною товару як грошового визначення його вартості. За цим законом обмін товарів здійснюється як обмін еквівалентів (рівновартісних товарів), ціни товарів відхиляються від їх вартості відповідно до змін попиту та пропозиції на ринку.

Осмилюючи третє питання, треба зосередити увагу на визначенні сутності грошей, їх функціях та формах. Необхідно охарактеризувати функції грошей як міри вартості, засобу обігу, збереження та нагромадження вартості (для повноцінних грошей – це функція утворення скарбів), засобу платежу, світових грошей, а також розкрити особливості паперових грошей. Слід опанувати закон грошового обігу, за яким кількість грошей, що необхідна для обігу, залежить від обсягу товарів на ринку і їх цін (пряма залежність) та швидкості обігу грошової одиниці (обернена залежність). Цю залежність демонструє рівняння обміну Ірвінга Фішера: $MV=PQ$, де M – грошова маса, V – швидкість обігу грошової одиниці, P – ціни товарів, Q – кількість товарів на ринку. Слід знати, що грошова система – це форма організації грошового обігу в країні, що встановлюється на регулюється державою. Її основними елементами є грошова одиниця, державні грошові знаки, масштаб цін, валютний курс, організація емісії та обігу грошових знаків, організація міжнародних розрахунків, суб'єкти грошово-кредитного і валютного регулювання.

Тема есе **СУЧАСНІ ФОРМИ ГРОШЕЙ**

Практичне завдання

Визначте кількість грошей, необхідних для обігу, за такими даними:

- сума цін товарів на ринку 1000 тис. грн;
- сума цін товарів, що реалізуються з відстроченням платежу, – 30% загальної суми цін;
- сума платежів по зобов'язаннях, термін оплати яких настав, – 120 тис. грн;
- сума платежів, що взаємно погашаються, – 150 тис. грн;
- швидкість обігу грошової одиниці – 1,8.

Як зміниться кількість грошей, необхідних для обігу, якщо швидкість їх обороту зросте у 2 рази?

Список рекомендованої літератури

Білецька Л., Савич В., Білецький О. Економічна теорія. Політекономія, мікроекономіка, макроекономіка. Київ: Центр навчальної літератури, 2018. 688 с.

Економічна теорія: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, О. С. Марченко та ін.; за заг. ред. Л. С. Шевченко. 2-ге вид. Харків: Право, 2019. 268 с.

Економічна теорія: підручник / В. Д. Лагутін, Ю. М. Уманців, Т. А. Щербакова та ін.; за заг. ред. В. Д. Лагутіна. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 608 с.

Економічна теорія. Політекономія: підручник / за ред. В. Д. Базилевича. 9-те вид., допов. Київ: Знання, 2014. 710 с. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftplib/economics_f/bazylevych_ekonomichna_2014.pdf.

Кокарев І. В. Основи економічної теорії: курс лекцій. Дніпро: Дніпропетров. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 220 с. URL: http://www.dut.edu.ua/uploads/l_1833_26816253.pdf.

Сірко А. В. Економічна теорія. Політекономія. Навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 448 с.

Соколов М., Горлач М., Гущенко В, Кримов М., Жиленкова М. Економічна теорія: підруч. для вищ. шк. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 532 с.

Чепінога В. Г. Основи економічної теорії: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2017. 240 с. URL: <http://lira-k.com.ua/preview/12136.pdf>

Запитання для самоконтролю

1. Порівняйте натуральне господарство і товарне виробництво та розкрийте особливості цих форм організації суспільного виробництва.

2. Які є економічні умови перетворення натурального господарства у товарне?

3. Визначте поняття «товар» та охарактеризуйте його властивості.

4. Розкрийте основні особливості та види послуг як об'єктів купівлі-продажу на ринку.

5. Охарактеризуйте споживчу вартість та корисність товару.
6. Як визначається вартість товару відповідно до теорій факторів виробництва та трудової вартості? Розкрийте зміст цінності як властивості товару.
7. Охарактеризуйте сутність та основні історичні форми мінової вартості товару.
8. Розкрийте зміст закону вартості. Які чинники визначають величину вартості товару відповідно до закону вартості?
9. Визначте поняття та охарактеризуйте функції грошей.
10. Як пояснюють сутність та причини виникнення грошей металева, кількісна, номіналістична теорії грошей?
11. Розкрийте зміст закону грошового обігу. Від яких чинників залежить кількість грошей у обігу.

Тема 5.2. Ринок: сутність, структура, рівновага

П л а н

1. Ринок: структура, функції, інфраструктура. Види ринків. Кругообіг ресурсів, товарів та грошей в ринковій системі.
2. Попит та пропозиція: сутність, фактори, закони. Види та ефекти попиту. Парадокс Гіффена. Еластичність попиту та пропозиції.
3. Ринкова рівновага. Невизначеність та ризикованість ринкової економіки: сутність, причини.

Методичні поради

При вивченні першого питання теми слід розкрити сутність ринку як системи економічних відносин обміну товарів у формі їх купівлі-продажу. Ринок як регулятор економічних відносин виконує функції регулювання, стимулювання, розподільчу функцію, алокаційну, спрямовану на оптимальну комбінацію обмежених ресурсів, інформаційну, функцію санації. Важливо охарактеризувати структуру ринку, елементами якої є його різні види, які визначаються за їх об'єктами, суб'єктами, на основі територіального підходу, відповідно до умов діяльності економічних

агентів, за рівнем державного регулювання тощо. Слід знати, що інфраструктура ринку – це комплекс організацій та інститутів, які забезпечують ефективне функціонування ринку: біржі, банки, консалтингові фірми, інформаційні агентства, державні установи, що здійснюють регулювання ринкових відносин та ін. Розглядаючи функції ринку, важливо з'ясувати його роль як регулятора кругообігу ресурсів, товарів та грошей в ринковій економічній системі.

У другому питанні слід зосередитися на вивченні законів попиту та пропозиції. Слід знати, що *попит* визначається як потреби, які покупець спроможний оплатити; *пропозиція* – це кількість товарів, які є на ринку чи можуть бути доставлені на ринок. Важливо оволодіти навичками побудови графіків попиту та пропозиції, роботи з ними.

Змістом закону попиту є причинно-наслідковий зв'язок змін ціни товару і обсягу попиту на нього. Залежність обсягу попиту від ціни є оберненою: зростання ціни обумовлює зменшення обсягу попиту і навпаки. Дію закону попиту характеризують ефекти заміщення та доходу. Важливо охарактеризувати нецінові чинники попиту: кількість покупців, їх доходи, комплементарність та взаємозамінність товарів та ін., розкрити їх вплив на його обсяг. Слід охарактеризувати особливості попиту на товари Гіффена, які є малоцінними, низькоякісними товарами, витрати на які займають значну частку бюджету покупця.

Змістом закону пропозиції є прямий причинно-наслідковий зв'язок зміни цін товарів і обсягу їх пропозиції. Важливо розкрити види та вплив нецінових чинників пропозиції, серед яких кількість продавців, ціни на ресурси виробництва, технології, види товарів, термін їх зберігання та ін. Слід знати, що обсяг пропозиції визначається фактором часу, оскільки, наприклад, швидкість реакції пропозиції на зростання ціни залежить від часу виробництва додаткової кількості товарів.

Важливо з'ясувати зміст та види еластичності попиту та пропозиції за ціною. Слід знати, що еластичність попиту (пропозиції) за ціною демонструє ступінь реакції попиту (пропозиції) на зміну ціни на один відсоток. Коефіцієнт еластичності може мати значення: > 1 – еластичний попит (еластична пропозиція); < 1 – нееластичний попит (нееластична пропозиція); $= 1$ – одиничний попит (одинична пропозиція).

Четверте питання теми присвячено вивченню механізму ринкової рівноваги як рівності попиту і пропозиції. Важливо визначити ціну попиту та ціну пропозиції, охарактеризувати механізм формування рівноважної ціни та рівноважного обсягу товарів. Слід знати, що ринкова рівновага є динамічною, постійно порушується під впливом змін попиту та пропозиції та відновлюється. Важливо знати, що ринку притаманна невизначеність як недостатня інформованість, обмежена можливість отримання повної та точної інформації про його стан та функціонування, що породжує певні ризики суб'єктів ринкових відносин.

Тема есе
**ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ТА НЕФУНКЦІОНАЛЬНИЙ
 ПОПИТ**

Практичне завдання

На основі даних таблиці 5 побудуйте графіки попиту та пропозиції, визначте рівноважну ціну та рівноважний обсяг продукту. Продемонструйте на графіку, як зміниться рівноважна ціна, якщо на ринку у 2 рази збільшиться кількість покупців.

Таблиця 5.

Ціни покупця і продавця	Покупці і продавці			
	перший	другий	третій	четвертий
Ціна, яку згодні заплатити покупці за одиницю товару, грн	10	9	6	4
Ціна, за яку продавці згодні продати одиницю товару, грн	12	9	8	5

Тестові запитання

1. *Яка форма організації суспільного виробництва не спирається на поділ і спеціалізацію праці?*

- а) просте товарне виробництво;
- б) натуральне господарство;
- в) виробництво в умовах командно-адміністративної економічної системи;
- г) розширене (розвинуте, капіталістичне) товарне виробництво.

2. *За якою ознакою розширене товарне виробництво відрізняється від простого товарного виробництва?*

- а) поділ праці;
- б) отримання прибутку;
- в) приватна власність;
- г) виробництво товарів.

3. *Метою якої організаційної форми суспільного виробництва є задоволення потреб виробника продукту через ринок?*

- а) просте товарне виробництво;
- б) натуральне господарство;
- в) виробництво в умовах центрально-керованої економічної системи;
- г) загальне всесвітнє товарне виробництво.

4. *Яке визначення характеризує споживчу вартість товару?*

- а) витрати праці на виробництво товару;
- б) здатність товару у певних пропорціях обмінюватися на інший товар;
- в) здатність товару задовольняти суспільні потреби;
- г) ступінь задоволення потреби при споживанні товару.

5. *Яку функцію виконують гроші, що розміщені на строковому депозитному рахунку у банку?*

- а) є мірою вартості;
- б) є засобом обігу;

- в) є засобом збереження та нагромадження вартості;
- г) є засобом платежу.

6. Яку функцію грошей відображає формула: $T-G-T$?

- а) міру вартості
- б) засобу обігу
- в) засобу нагромадження
- г) засобу платежу.

7. Яке визначення найповніше характеризує індивідуальний попит на ринку?

- а) кількість товарів на ринку;
- б) потреби покупця;
- в) потреби, які покупець спроможний оплатити;
- г) платоспроможність покупця.

8. Яке визначення найповніше характеризує пропозицію на ринку?

- а) кількість товарів, які є на ринку чи можуть бути доставлені на ринок;
- б) кількість продавців на ринку;
- в) потреби, які покупець спроможний оплатити;
- г) грошова сума, яку продавець згоден прийняти від покупця.

9. Обернену залежність між якими перемінними відображає закон попиту?

- а) між обсягом попиту і обсягом пропозиції;
- б) між ціною і платоспроможністю покупців;
- в) між ціною і обсягом товарів на ринку;
- г) між ціною і обсягом попиту на ринку

10. Як на графіку продемонструвати вплив зменшення доходів покупців на обсяг попиту за умов незмінної ринкової ціни?

- а) крива попиту зрушується вправо від базової кривої;
- б) крива попиту зрушується вліво від базової кривої;
- в) крива попиту не зрушується

г) цю ситуацію відображає рух вниз по кривій попиту.

11. Що демонструє рух вгору по кривій пропозиції на графіку?

- а) зменшення обсягу пропозиції внаслідок зростання ціни;
- б) зростання обсягу пропозиції внаслідок зростання ціни;
- в) зниження ціни внаслідок зростання обсягу пропозиції;
- г) зростання ціни внаслідок зменшення обсягу пропозиції.

12. Яке визначення характеризує ціну пропозиції?

- а) ринкова ціна;
- б) мінімальна ціна, за яку згоден продати товар продавець;
- в) максимальна ціна, за яку згоден продати товар продавець;
- г) рівноважна ціна.

13. Як змінюється попит на товар-замінник (субститут), якщо ціна на інший товар, що має замітники, знижується?

- а) зростає;
- б) падає;
- в) не реагує;
- г) залежність відсутня.

14. Як змінюється попит на один із комплементарних товарів, якщо ціна іншого комплементарного товару зростає?

- а) зростає;
- б) падає;
- в) не реагує;
- г) залежність відсутня.

15. Яке визначення характеризує ринкову рівновагу?

- а) максимальне задоволення попиту;
- б) рівність попиту і пропозиції;
- в) максимальна компенсація витрат продавця;
- г) грошова сума, яку продавець згоден прийняти від покупця.

Список рекомендованої літератури

Білецька Л., Савич В., Білецький О. Економічна теорія. Політекономія, мікроекономіка, макроекономіка. Київ: Центр навчальної літератури, 2018. 688 с.

Економічна теорія: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, О. С. Марченко та ін.; за заг. ред. Л. С. Шевченко. 2-ге вид. Харків: Право, 2019. 268 с.

Економічна теорія: підручник / В. Д. Лагутін, Ю. М. Уманців, Т. А. Щербакова та ін.; за заг. ред. В. Д. Лагутіна. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 608 с.

Економічна теорія. Політекономія: підручник / за ред. В. Д. Базилевича. 9-те вид., допов. Київ: Знання, 2014. 710 с. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/elib/economics_f/bazylevych_ekonomichna_2014.pdf.

Кокарев І. В. Основи економічної теорії: курс лекцій. Дніпро: Дніпропетров. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 220 с. URL: http://www.dut.edu.ua/uploads/1_1833_26816253.pdf.

Сірко А. В. Економічна теорія. Політекономія: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 448 с.

Соколов М., Горлач М., Гущенко В, Кримов М., Жиленкова М. Економічна теорія: підруч. для вищ. шк. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 532 с.

Чепінога В. Г. Основи економічної теорії: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2017. 240 с. URL: <http://lira-k.com.ua/preview/12136.pdf>.

Запитання для самоконтролю

1. Розкрийте основні характеристики та структуру ринку. Які функції виконує ринок в економічній системі?
2. Які є види ринку? Що являє собою інфраструктура ринку?
3. Охарактеризуйте роль ринку як регулятора кругообігу ресурсів, товарів та грошей в ринковій економічній системі.
4. Кругообіг ресурсів, товарів та грошей у ринковій системі.
5. Визначте поняття попиту. Розкрийте закон попиту.
6. Розкрийте ефекти заміщення та доходу, що характеризують дію закону попиту.

7. Які є нецінові чинники попиту? Як вони впливають на обсяг попиту?
8. Охарактеризуйте види та ефекти попиту.
9. У чому полягають особливості попиту на товари субституту, комплементарні товари, товари Гіффена?
10. Визначте поняття «пропозиція» та розкрийте закон пропозиції. Які є нецінові чинники пропозиції?
11. Як впливають на обсяг пропозиції товарів зміни цін на ресурси, необхідні для їх виробництва?
12. Розкрийте сутність та види еластичності попиту і пропозиції за ціною.
13. Охарактеризуйте ринкову рівновагу. Визначте ціну попиту та ціну пропозиції. Охарактеризуйте рівноважну ціну.
14. У чому полягає невизначеність та ризикованість ринкової економіки?

Тема 6. Підприємництво та бізнес

П л а н

1. Сутність, головні характеристики та функції підприємства. Бізнес та його функції. Види підприємницької діяльності.
2. Організаційні форми підприємницької діяльності: переваги та недоліки. Підприємницьке середовище та підприємницький клімат. Соціальна відповідальність бізнесу.
3. Державно-правове та громадське регулювання підприємницької діяльності. Державно-приватне партнерство. Підприємницька діяльність у креативному секторі економіки.

Методичні поради

Вивчаючи перше питання теми, потрібно зосередитися на визначенні сутності, основних ознак та функцій підприємства. Слід з'ясувати, що *підприємництво* є економічним ресурсом суспільного виробництва, типом економічної поведінки та господарської діяльності. Важливо охарактеризувати відмінності підприємництва і бізнесу як об'єкта підприємництва,

справи, яку веде підприємець. Сутність підприємництва реалізується у його функціях: алокаційній, спрямованій на оптимальну комбінацію обмежених економічних ресурсів; інноваційній – яка полягає у пошуці, залученні, впровадженні, комерціалізації інновацій; антивитратній – мінімізації витрат ресурсів; функції прийняття ризиків як відповідальності суб'єктів підприємництва власним майном за результати бізнесу; стимулюючій – підприємництві як драйвері економічного розвитку; організації – організації бізнесу, управлінні бізнес-процесами; соціальної, що знаходить свій прояв у соціальній відповідальності підприємців. Функції бізнесу конкретизують та реалізують функції підприємництва; до них належать такі функції: *забезпечення* підприємницької діяльності засобами виробництва та фінансовими ресурсами, *пошуку та підбору кадрів, виробництва продукції* (надання послуг, здійснення робіт), *її збуту* тощо.

Важливо охарактеризувати види підприємництва на основі застосування таких критеріїв їх класифікації: *сфера діяльності* – виробниче, комерційне, фінансове, посередниче підприємництво, підприємництво у сфері послуг, консалтинг; *масштаб* – мікро-, мале, середнє підприємництво за критеріями річного доходу та середньої за рік чисельності працівників; підприємництво може здійснюватися *юридичними та фізичними особами* (ФОП – фізична особа-підприємець) з використанням найманої праці і без неї. Слід розкрити ознаки інноваційного та інтелектуального підприємництва, електронного бізнесу.

При вивченні другого питання слід засвоїти основні характеристики, переваги та недоліки організаційних форм підприємництва – одностороннього володіння, що базується на власності, діяльності, контролі і відповідальності підприємця; партнерства як добровільного об'єднання підприємцями їх майна і діяльності; корпорації, що базується на акціонерній власності. Важливо охарактеризувати підприємницьке середовище як сукупність зовнішніх умов та чинників ведення бізнесу, його роль у розвитку підприємництва. Слід визначити поняття підприємницького клімату, який може бути як сприятливим для розвитку бізнесу, так і обмежуючим його. Важливо скласти уявлення

про соціальну відповідальність бізнесу, її напрями та заходи.

Розкриваючи третє питання теми, важливо визначити напрями та заходи державного регулювання підприємницької діяльності. Слід знати, що основними засобами регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів підприємництва є: державне замовлення; ліцензування, патентування і квотування; технічне регулювання; застосування нормативів та лімітів; регулювання цін і тарифів; надання інвестиційних, податкових та інших пільг; надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій. Регулюючий вплив на підприємництво мають саморегулівні організації підприємців. Слід охарактеризувати державно-приватне партнерство як форму сполучення та ефективного використання державних та приватних ресурсів економічного розвитку.

Тема есе

ПІДПРИЄМНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ У КРЕАТИВНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

Практичне завдання

На основі даних таблиці 6 визначити суб'єктів мікропідприємництва, малого, середнього, великого підприємництва.

Таблиця 6

Суб'єкти підприємництва	Середня кількість працівників за звітний період (календарний рік), осіб	Річний дохід від будь-якої діяльності, млн євро (за середньорічним курсом Національного банку України)
1.	8	1,2
2.	400	100
3.	35	8,5
4.	230	45

Тестові запитання

1. Яке визначення характеризує господарську діяльність як підприємництва?

- а) діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва;
- б) діяльність, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг;
- в) діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів;
- г) діяльність, що здійснюється з метою одержання прибутку.

2. Ким є суб'єкт, який поєднує в собі новаторські, комерційні та організаторські здібності для пошуку і розвитку нових видів, методів виробництва, товарів, ринків з метою досягнення певних соціальних результатів та отримання прибутку?

- а) господар;
- б) бізнесмен;
- в) підприємець;
- г) новатор.

3. Яке визначення характеризує алокаційну функцію підприємства?

- а) діяльність, спрямована на отримання прибутку;
- б) діяльність у впровадження інновацій;
- в) діяльність з оптимізації комбінації ресурсів бізнесу;
- г) діяльність з оптимізації бізнес-процесів.

4. Яке визначення розкриває зміст організаційної функції підприємства?

- а) спрямованість на отримання прибутку;
- б) спрямованість на впровадження інновацій;
- в) спрямованість на оптимізацію комбінації ресурсів бізнесу;
- г) спрямованість на оптимізацію бізнес-процесів.

5. Зміст якої функції підприємництва розкриває положення про відповідальність підприємця власним майном за результати господарювання?

- а) алокаційної;
- б) антивитратної;
- в) прийняття ризиків;
- г) організаційної.

6. За якими критеріями, визначеними законодавством України, розрізняють мікро-, мале, середнє та велике підприємство?

- а) за річним доходом та обсягом виробленої продукції;
- б) за річним доходом та виробничою потужністю;
- в) за середньою чисельністю працюючих за рік і прибутком;
- г) за середньою чисельністю працюючих і річним доходом.

7. Яка організаційна форма підприємництва заснована на акціонерній власності?

- а) одноособове володіння;
- б) партнерство;
- в) корпорація;
- г) асоціація підприємців певної галузі.

8. Недоліком якої організаційної форми підприємництва є можливість обмеження контролю бізнесу з боку його власників?

- а) одноособового володіння;
- б) партнерства;
- в) корпорації;
- г) асоціації підприємців певної галузі.

9. Яка ознака з наведених у переліку є специфічною для партнерства як організаційної форми підприємницької діяльності порівняно з одноособовим володінням?

- а) отримання прибутку;
- б) обмежена відповідальність;
- в) власність на ресурси;
- г) накопичення капіталу.

10. Яка ознака з наведених у переліку є специфічною для одноособового володіння як організаційної форми підприємницької діяльності порівняно з корпорацією?

- а) повна майнова відповідальність власника;
- б) можливість некомпетентності управлінських рішень;
- в) конфлікт інтересів управлінців та власників бізнесу;
- г) можливість кризового стану бізнесу.

Список рекомендованої літератури

Білецька Л., Савич В., Білецький О. Економічна теорія. Політекономія, мікроекономіка, макроекономіка. Київ: Центр навчальної літератури, 2018. 688 с.

Економічна теорія: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, О. С. Марченко та ін.; за заг. ред. Л. С. Шевченко. 2-ге вид. Харків: Право, 2019. 268 с.

Економічна теорія: підручник / В. Д. Лагутін, Ю. М. Уманців, Т. А. Щербакова та ін.; за заг. ред. В. Д. Лагутіна. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 608 с.

Економічна теорія. Політекономія: підручник / за ред. В. Д. Базилевича. 9-те вид., допов. Київ: Знання, 2014. 710 с.
URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/elib/economics_f/bazylevych_ekonomichna_2014.pdf.

Кокарев І. В. Основи економічної теорії: курс лекцій. Дніпро: Дніпропетров. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 220 с.
URL: http://www.dut.edu.ua/uploads/1_1833_26816253.pdf.

Сірко А. В. Економічна теорія. Політекономія: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 448 с.

Соколов М., Горлач М., Гущенко В, Кривов М., Жиленкова М. Економічна теорія: підруч. для вищ. шк. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 532 с.

Чепінога В. Г. Основи економічної теорії: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2017. 240 с. URL: <http://lira-k.com.ua/preview/12136.pdf>.

Запитання для самоконтролю

1. У чому полягає сутність та основні ознаки підприємництва?
2. Розкрийте співвідношення понять підприємництва та бізнесу.
3. Охарактеризуйте підприємництво як економічний ресурс суспільного виробництва та тип господарської діяльності.
4. Які ознаки має підприємництво як тип економічної поведінки суб'єктів ринку?
5. Розкрийте функції підприємництва. У чому полягають його алокаційна та антивитратна функції?
6. Охарактеризуйте інноваційну функцію підприємництва. Розкрийте зміст поняття «інноваційне підприємництво».
7. Який зміст мають мотиваційна та організаційна функції підприємництва? Як здійснюється функція прийняття ризиків?
8. Як взаємопов'язані функції?
9. Які є види підприємництва відповідно до його сфери, масштабу? Які критерії застосовуються для визначення мікро-, малого, середнього та великого підприємництва?
10. Яку роль відіграє малий бізнес у ринковій економіці?
11. Що являє собою електронний бізнес? Охарактеризуйте його види й технології.
12. Які є організаційні форми підприємництва? Охарактеризуйте їх переваги та недоліки.
13. Як впливає на бізнес підприємницьке середовище? Які його ознаки та складові? Що таке підприємницький клімат? Яким він може бути. Від чого залежить?
14. У чому полягає соціальна відповідальність бізнесу?
15. Охарактеризуйте основні напрями та заходи державного регулювання підприємницької діяльності в Україні.
16. Розкрийте основні характеристики та форми державно-приватного партнерства.
17. Який вплив на розвиток бізнесу мають саморегулювні організації підприємців?

Тема 7. Конкуренція та монополізм

П л а н

1. Конкуренція, її функції та види. Економічна конкуренція.
2. Конкурентні ринкові структури: характеристики й типи. Досконала і недосконала конкуренція. Ринки досконалої і недосконалої конкуренції.
3. Конкуренція і монополія. Монополізація економіки та її види. Монопольні структури.
4. Соціально-економічні наслідки монополізації економіки. Конкурентна і антимонопольна політика держави.

Методичні поради

Вивчення першого питання теми спрямовано на розкриття змісту та функцій конкуренції як суперництва, боротьби економічних суб'єктів за найкращі умови та результати виробництва та купівлі-продажу товарів. Слід пам'ятати, що конкурентна поведінка притаманна всім учасникам ринку, а не тільки виробникам (продавцям) товарів. Покупці конкурують один з одним за найкращі умови купівлі товару, конкурують з продавцями за ціни, умови купівлі, сервіс тощо. Конкуренція виробників (продавців) товарів має різні види залежно від критеріїв їх визначення. Необхідно охарактеризувати цілі та механізм внутрішньогалузевої конкуренції за ресурси, умови виробництва та реалізації продукції, що призводить до формування середньогалузевих витрат на виробництво товарів. При цьому розуміти, що механізм міжгалузєвої конкуренції полягає в переливі капіталів між галузями та сферами економіки, що сприяє формуванню єдиної норми прибутку в масштабі економіки в цілому, а економічна конкуренція є суперництвом виробників (продавців) будь-яких видів продукції на національному ринку за попит покупців (споживачів), платоспроможність яких обмежується їх доходами.

Важливо знати, що конкуренція безпосередньо пов'язана з ринковим механізмом встановлення рівноважної ціни – *ціноутворююча функція*; стимулює раціональне викори-

стання ресурсів, освоєння нових видів продукції та підвищення її якості, впровадження інновацій – *стимулююча функція*; сприяє встановленню оптимальних пропорцій в економіці – *регулююча функція*. В умовах конкуренції продавці і покупці не мають можливості досягти монопольної влади – *контролююча функція*; конкуренція є чинником *диференціації виробників*.

У другому питанні теми конкуренція розглядається в аспекті конкурентних структур ринку, що є основою визначення досконалої конкуренції як такої конкурентної структури, яка унеможливує будь-який вплив економічних суб'єктів на ринкові ціни; і недосконалої конкуренції, якщо конкурентна структура ринку створює можливості такого впливу. Досконало конкурентним можна вважати ринок чистої конкуренції, характеристиками якого є велика кількість продавців і покупців, дужа мала частка кожного з продавців на ринку, однорідний товар, відсутність економічних, технічних, юридичних та інших бар'єрів доступу на ринок продавців та покупців, повна інформація. У таких умовах ціна формується на основі співвідношення попиту та пропозиції на ринку. Важливо з'ясувати особливості ринків недосконалої конкуренції: *ринку чистої монополії*, ціни на якому встановлює монополіст; *ринку олігополії*, на якому можливі дві моделі економічної поведінки продавців – кооперативна, формами якої є угоди продавців про встановлення єдиної ціни, визначення ціни відповідно до цінової політики лідера ринку; некооперативна поведінка, формою якої є цінові війни; *ринку монополістичної конкуренції*, на якому продавці є монополістами на основі диференціації своїх товарів, що дає можливість впливати на ціни. Слід охарактеризувати ринок *монопсонії, компенсуючих структур*.

Вивчаючи третє питання теми, важливо зосередитися на визначенні сутності, джерел, типів монополізму. Слід розкрити роль конкуренції у виникненні монополізму на основі концентрації та централізації виробництва і капіталу. Важливо знати, що технологічний монополізм обумовлений характером галузі виробництва, її технологіями. Монополізм на науково-технічному прогресі пов'язаний з відносинами інтелектуальної власності та їх державним регулюванням. Монополізм на диференціації продукту є ознакою ринку монополістичної конкуренції. Природна монополія – це такий стан товарного

ринку, за якого задоволення попиту є більш ефективним за умови відсутності конкуренції внаслідок технологічних особливостей виробництва, а товари (послуги) не можуть бути замінені у споживанні іншими, у зв'язку з чим попит менше залежить від зміни цін на такі товари, ніж попит на інші товари (послуги). Важливо проаналізувати соціально-економічні наслідки монополізації економіки, визначити напрями та заходи конкурентної та антимонопольної політики держави.

Тема есе
**ДОБРОСОВІСНА І НЕДОБРОСОВІСНА
КОНКУРЕНЦІЯ**

Практичне завдання

На ринку олігополії діють дві фірми, які випускають однорідний товар. Обидві фірми володіють 50% ринку і встановлюють однакові ціни на товар. Інформація про попит на товар наведена в таблиці 7. Загальний обсяг пропозиції на ринку 10000 одиниць. Загальні витрати на одиницю продукції: фірма 1 – 6 грн, фірма 2 – 5 грн.

Таблиця 7

Ціна (грн)	Обсяг попиту(од)
10	500
9	600
8	700
7	800
6	900
5	1000

Дайте відповіді на запитання:

1. Для якої фірми, порівняно з іншою, більш вигідним є встановлення єдиної ціни на продукцію?
2. Яка ціна є граничною для фірм як учасників цінової війни?
3. Чи є можливість доступу на ринок нового продавця?

Тестові запитання

1. Механізмом якого виду конкуренції є перелив капіталів між галузями та сферами економіки?

- а) внутрішньогалузевої;
- б) міжгалузевої;
- в) економічної;
- г) міжнародної.

2. Метою якого виду конкуренції є вигідніші умови виробництва та реалізації товарів?

- а) внутрішньогалузевої;
- б) міжгалузевої;
- в) економічної;
- г) міжнародної.

3. Що є характеристикою досконалої конкуренції ?

- а) можливість економічних суб'єктів впливати на ринкові ціни;
- б) обмеження доступу нових продавців на ринок;
- в) диференційований товар, що купується-продається;
- г) цінова та нецінова конкуренція.

4. Що є економічним бар'єром доступу нових продавців на ринку чистої монополії та олігополії?

- а) технічні норми виробництва та продукції;
- б) якість продукції;
- в) наявність сертифікатів відповідності;
- г) ефект масштабу.

5. Конкуренція на якому ринку є досконалою?

- а) на ринку чистої конкуренції;
- б) на ринку чистої монополії;
- в) на ринку олігополії;
- г) на ринку монополістичної конкуренції.

6. На який ринок доступ нових продавців є абсолютно обмеженим?

- а) на ринок чистої конкуренції;
- б) на ринок чистої монополії;
- в) на ринок олігополії;
- г) на ринок монополістичної конкуренції.

7. На якому ринку можливе ціноутворення на продукцію фірми на основі цін фірми-лідера?

- 1) на ринку чистої конкуренції;
- 2) на ринку чистої монополії;
- 3) на ринку олігополії;
- 4) на ринку монополістичної конкуренції.

8. На який ринок доступ нового продавця залежить від диференціації товару, що він пропонує?

- а) на ринок чистої конкуренції;
- б) на ринок чистої монополії;
- в) на ринок олігополії;
- г) на ринок монополістичної конкуренції.

9. Виникнення якого типу монополізму безпосередньо пов'язано з конкуренцією?

- а) монополізму на концентрації та централізації виробництва і капіталу;
- б) технологічного монополізму;
- в) монополізму на базі науково-технічного прогресу;
- г) монополізму на базі диференціації товару.

10. Який тип монополізму є пріоритетним об'єктом антимонопольної політики держави?

- а) монополізм на концентрації та централізації виробництва і капіталу;
- б) технологічний монополізм;
- в) монополізм на базі науково-технічного прогресу;
- г) монополізм на базі диференціації товару.

Список рекомендованої літератури

Білецька Л., Савич В., Білецький О. Економічна теорія. Політекономія, мікроекономіка, макроекономіка. Київ: Центр навчальної літератури, 2018. 688 с.

Економічна теорія: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, О. С. Марченко та ін.; за заг. ред. Л. С. Шевченко. 2-ге вид. Харків: Право, 2019. 268 с.

Економічна теорія: підручник / В. Д. Лагутін, Ю. М. Уманців, Т. А. Щербакова та ін.; за заг. ред. В. Д. Лагутіна. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 608 с.

Економічна теорія. Політекономія: підручник / за ред. В. Д. Базилевича. 9-те вид., допов. Київ: Знання, 2014. 710 с. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/elib/economics_f/bazylevych_ekonomichna_2014.pdf.

Кокарев І. В. Основи економічної теорії: курс лекцій. Дніпро: Дніпропетров. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 220 с. URL: http://www.dut.edu.ua/uploads/1_1833_26816253.pdf.

Сірко А. В. Економічна теорія. Політекономія: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 448 с.

Соколов М., Горлач М., Гущенко В, Кримов М., Жиленкова М. Економічна теорія: підруч. для вищ. шк. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 532 с.

Чепінога В. Г. Основи економічної теорії: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2017. 240 с. URL: <http://lira-k.com.ua/preview/12136.pdf>.

Запитання для самоконтролю

1. Визначте конкуренцію як економічну поведінку суб'єктів ринку та її роль у ринковій економіці.

2. Охарактеризуйте функції конкуренції.

3. Яка роль конкуренції у формування ринкової ціни товарів?

4. Як конкуренція впливає на розподіл та використання обмежених ресурсів суспільного виробництва?

5. Як конкуренція сприяє диференціації економічних суб'єктів ринку?

6. Охарактеризуйте види конкуренції за різними критеріями їх визначення.
7. Які відмінності характерні галузевій та міжгалузевій конкуренції? Розкрийте зміст економічної конкуренції.
8. Яка конкуренція є добросовісною і недобросовісною?
9. Розкрийте поняття «конкурентна структура ринку». Які елементи є її складовими?
10. Визначте ознаки досконалої і недосконалої конкуренції.
11. Які є види ринків відповідно до їх конкурентних структур?
12. Охарактеризуйте ринок чистої конкуренції.
13. Розкрийте особливості ринків недосконалої конкуренції: чистої монополії, олігополії, монополістичної конкуренції.
13. Охарактеризуйте ринки моносонії та компенсуючих структур.
14. Розкрийте причини виникнення монополії. Як конкуренція призводить до формування монопольних структур?
15. Як монополія впливає на конкуренцію?
16. Які є типи монополізму?
17. Які соціально-економічні наслідки монополізації економіки?
18. Охарактеризуйте заходи конкурентної та антимонопольної політики держави.

Модуль 2. ТЕОРІЯ МІКРОЕКОНОМІКИ

Тема 8. Мікроекономічний аналіз економічної поведінки домогосподарства та фірми як суб'єктів ринкової економіки

П л а н

1. Предмет, основні проблеми та цілі мікроекономіки як розділу економічної теорії.
2. Домогосподарство: сутність та функції в ринковій економіці. Доходи і витрати домогосподарства як споживача.
3. Економічна поведінка домогосподарства як споживача. Закон спадної граничної корисності. Рівновага домогосподарства як споживача.
4. Фірма в системі ринкових відносин. Теорії фірми. Види фірм.
5. Капітал фірми. Власний та запозичений капітал. Основний та оборотний капітал. Інтелектуальний капітал. Рівновага фірми як виробника.

Методичні поради

Вивчаючи перше питання теми, важливо визначити, що предметом мікроекономіки як розділу економічної теорії є економічна поведінка суб'єктів ринку, до яких належать домогосподарство та фірми, і економічні відносини на окремих ринках, зокрема ринках праці, капіталу, землі.

Розглядаючи друге питання теми, слід зосередитися на з'ясуванні теоретичних основ економічного вибору домогосподарства як споживача. Слід знати, що домогосподарство є відокремленим суб'єктом ринку, що здійснює економічний вибір з метою максимального задоволення потреб в умовах обмеженості доходу та певного рівня ринкових цін. Домогосподарством може бути одна особа чи група осіб, які мають загальний бюджет та приймають рішення, як його оптимально використати на придбання товарів на ринку для забезпечення

належного рівня споживання. *Функціями домогосподарства є споживча, заощаджувальна, виробнича, відтворювальна.* Домогосподарства забезпечують формування та накопичення людського капіталу як сукупності знань, навичок, здатностей та умінь, здоров'я і соціальних зв'язків певної особи. Здійснюючи споживчу функцію, домогосподарство формує попит на ринку товарів та послуг, витрачаючи свій обмежений бюджет, який формують його доходи як власника ресурсів – факторні доходи: зарплата, відсоток, рента, прибуток.

Розкриття третього питання теми потребує розгляду категорій і законів економічної поведінки домогосподарства як споживача. Важливо знати основні положення *кардиналістської та ординалістської* теорій економічної поведінки споживача. Слід визначити поняття: «*гранична корисність*» як додаткове задоволення потреби від споживання додаткової одиниці блага; «*загальна корисність*» – як суму граничних корисностей всіх одиниць блага, що споживаються. Необхідно розуміти, що оцінка споживачем граничної корисності певної одиниці блага залежить від запасу цього блага. Закон спадної граничної корисності (перший закон Госсена) визначає, що споживання кожної додаткової одиниці блага забезпечує отримання споживачем все меншої граничної корисності. Важливо розуміти, що рівновага домогосподарства як споживача полягає у максимізації корисності за умов оптимального розподілу обмеженого бюджету та певного рівня цін на ринку. Слід скласти уявлення про правило максимізації корисності (другий закон Госсена), за яким кожна додаткова одиниця грошей, що витрачена на блага, повинна забезпечувати отримання однакової граничної корисності. Важливо визначити рівновагу споживача відповідно до ординалістського підходу як точки дотику кривої «байдужості» та бюджетної лінії.

Четверте питання теми присвячено розкриттю економічної поведінки фірми як відокремленого суб'єкта ринкових відносин, мета якого є максимізація прибутку в умовах обмеженого доходу та певного рівня цін, насамперед, на ресурсних ринках. Важливо з'ясувати зміст основних підходів до визначення фірми – *класичного* (неокласичного, технологічного), за яким фірма розглядається як форма організації бізнесу; *неоінституціонального* – фірма як сукупність довгострокових контрактів, що дозволяє мінімізувати трансакційні витрати; *еволюційного*, що розкриває життєвий цикл фірми, та ін. Важливо ви-

значити види фірм за різними критеріями їх класифікації.

При вивченні п'ятого питання теми, слід зосередитися на розкритті економічної категорії капітала фірми, який: за його джерелами є *власним* і *запозиченим*; за натурально-речовою формою і характером обороту – *основним* і *оборотним*. Об'єкти основного капіталу використовуються фірмою протягом довготривалого періоду, поступово зношуються (втрачають вартість та функціональні властивості), їх вартість переноситься на вартість вироблених товарів частинами в міру зношування, тобто амортизується; об'єкти оборотного виробничого капіталу використовуються протягом одного циклу виробництва, їх вартість відразу і повністю включається у вартість вироблених товарів. Слід з'ясувати сутність та структуру інтелектуального капіталу фірми. Важливо знати, що рівновага фірми як виробника досягається, якщо фірма максимізує обсяг виробленого продукту за умов оптимального розподілу та використання обмеженого бюджету та певного рівня цін на ринках ресурсів.

Тема есе

1. МАКСИМІЗАЦІЯ КОРИСНОСТІ ЯК МЕТА СПОЖИВЧОГО ВИБОРУ ДОМОГОСПОДАРСТВА 2. НОВА ФІРМА ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

Практичне завдання

1. Заповніть таблицю 8, спираючись на правило максимізації корисності (другий закон Госсена).

Таблиця 8

Блага	MU	P	?
1	100	?	?
2	120	?	?
3	40	?	?

2. Розрахуйте залишкову вартість основного капіталу фірми на кінець третього року його експлуатації, спираючись на такі дані: первісна вартість капіталу – 10000 грн, мінімальний строк корисної експлуатації – 10 років, лінійний метод амортизації.

Тестові запитання

1. Яке положення найповніше відображає рівновагу домогосподарства як споживача?

- а) споживач задовольняє всі свої потреби;
- б) споживач купує товари за найнижчими цінами;
- в) споживач максимізує корисність;
- г) кожна грошова одиниця, витрачена споживачем на товари, має однакову граничну корисність.

2. Яке поняття відображає додаткову корисність, що отримує споживач, від споживання додаткової одиниці блага?

- а) корисність;
- б) загальна корисність;
- в) гранична корисність;
- г) максимізація корисності.

3. Яка послідовність значень граничної корисності (MU) одиниць блага, що споживається, відповідає закону спадної граничної корисності?

- а) MU: 100,90,80,70;
- б) MU:100,110, 120, 110;
- в) MU:100, 90, 100, 110;
- г) MU:100, 80, 200, 2500.

4. Купівля яких благ у переліку, що наданий у таблиці 9, відповідає правилу максимізації корисності?

Таблиця 9

Блага	MU	P	
1	100	20	
2	125	25	
3	150	30	
4	190	35	
5	160	40	

- а) блага 1, 2, 3;

- б) блага 2, 3, 5;
- в) блага 1,3, 4;
- г) блага 1, 2, 4.

5. Що є джерелом власного капіталу фірми?

- а) кредити банків;
- б) кредиторська заборгованість;
- в) собівартість продукції;
- г) прибуток.

6. Джерелом якого капіталу фірми є банківські кредити?

- а) запозиченого капіталу;
- б) виробничого оборотного капіталу;
- в) основного капіталу;
- г) оборотного капіталу сфери обігу.

7. Складовою якого капіталу фірми є її статутний капітал?

- а) запозиченого капіталу;
- б) виробничого оборотного капіталу;
- в) основного капіталу;
- г) власного капіталу.

8. За яким критерієм визначаються основний і оборотний капітали фірми?

- а) за натурально-речовою формою та характер обороту;
- б) вартість;
- в) термін корисного використання;
- г) джерела коштів для формування капіталу фірми.

9. Вартість об'єктів якого капіталу фірми повністю включається у вартість виробленої у процесі їх використання продукції?

- а) запозиченого капіталу;
- б) виробничого оборотного капіталу;
- в) основного капіталу;
- г) власного капіталу.

10. До якого виду зношування основного капіталу фірми належить втрата його об'єктом вартості і функціональних властивостей при його зберіганні на складі?

- а) до фізичного зношування;
- б) до морального зношування 1 типу;
- в) до морального зношування 2 типу;
- г) коли при зберіганні об'єкти основного капіталу не зношуються.

Список рекомендованої літератури

Білецька Л., Савич В., Білецький О. Економічна теорія. Політекономія, мікроекономіка, макроекономіка. Київ: Центр навчальної літератури, 2018. 688 с.

Економічна теорія: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, О. С. Марченко та ін.; за заг. ред. Л. С. Шевченко. 2-ге вид. Харків: Право, 2019. 268 с.

Економічна теорія: підручник / В. Д. Лагутін, Ю. М. Уманців, Т. А. Щербакова та ін.; за заг. ред. В. Д. Лагутіна. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 608 с.

Економічна теорія. Політекономія: підручник / за ред. В. Д. Базилевича. 9-те вид., допов. Київ: Знання, 2014. 710 с. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/elib/economics_f/bazylevych_ekonomichna_2014.pdf.

Кокарев І. В. Основи економічної теорії: курс лекцій. Дніпро: Дніпропетров. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 220 с. URL: http://www.dut.edu.ua/uploads/1_1833_26816253.pdf.

Сірко А. В. Економічна теорія. Політекономія: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 448 с.

Соколов М., Горлач М., Гущенко В, Кримов М., Жиленкова М. Економічна теорія: підруч. для вищ. шк. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 532 с.

Чепінога В. Г. Основи економічної теорії: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2017. 240 с. URL: <http://lira-k.com.ua/preview/12136.pdf>.

Запитання для самоконтролю

1. Визначте предмет мікроекономіки як розділу економічної теорії.
2. Розкрийте ознаки та функції домогосподарства як суб'єкта ринку.
3. У чому полягає споживча функція домогосподарства?
4. Як взаємопов'язані споживча і заощаджувальна функції домогосподарства?
5. Яка роль домогосподарства у формуванні та накопичення людського капіталу?
6. Охарактеризуйте мету та обмежуючі чинники економічної поведінки домогосподарства як споживача?
7. Розкрийте основні джерела доходів домогосподарства та види його витрат.
7. Розкрийте зміст загальної та граничної корисності товару.
8. Який причинно-наслідковий зв'язок розкриває закон спадної граничної корисності економічних благ.
9. Сформулюйте правило максимізації корисності відповідно до другого закону Госсена.
10. Розкрийте умови рівноваги домогосподарства як споживача. Сформулюйте правило максимізації корисності відповідно до другого закону Госсена.
11. Охарактеризуйте основні ознаки фірми як суб'єкта ринку.
12. Охарактеризуйте основні теоретичні підходи до визначення фірми як суб'єкта ринку?
13. Розкрийте джерела та складові елементи власного та запозиченого капіталів фірми.
14. У чому особливості обороту основного та оборотного капіталів фірми?
15. Розкрийте причини та види зношування основного капіталу фірми.
16. Як амортизується вартість основного капіталу в міру його зношування?
17. Розкрийте сутність та структуру інтелектуального капіталу фірми.
18. За яких умов фірма як виробник досягає рівноваги?

Тема 9. Витрати та доходи фірми. Механізм ціноутворення

П л а н

1. Економічні витрати фірми та їх види. Собівартість продукції фірми.
2. Дохід фірми. Теорії прибутку. Економічні форми прибутку. Беззбитковість та рентабельність. Максимізація прибутку фірми.
3. Ціноутворення на продукцію фірми: головні підходи та методи.

Методичні поради

При вивченні першого питання важливо з'ясувати, що в умовах обмеженості ресурсів виробництва економічні витрати фірми пов'язані із забезпеченням їх власникам такого рівня доходів, щоб вони зробили вибір щодо передачі ресурсів на її користь. Економічні витрати є для фірми зовнішніми, якщо залучаються ресурси суб'єктів ресурсних ринків. Це явні, бухгалтерські витрати, що визначаються цінами на ресурси, оплачуються фірмою та враховуються у бухгалтерському обліку. Внутрішні для фірми економічні витрати пов'язані з використанням у виробництві ресурсів її власників. Це неявні ресурси, оцінка яких здійснюється відповідно до неотриманого доходу власників ресурсів від їх альтернативного використання. Слід знати, що складовою внутрішніх витрат є нормальний прибуток – витрати, пов'язані з використанням підприємницького ресурсу власників фірми у її діяльності. За критерієм залежності витрат фірми від змін в обсязі виробництва продукції у короткостроковому періоді її функціонування важливо охарактеризувати її *постійні і перемінні* витрати. У довгостроковому періоді всі витрати фірми є перемінними. Слід знати, що *загальні витрати* є сумою всіх витрат фірми як виробника; *середні витрати* – це витрати на одиницю продукції; *граничні*

витрати – це додаткові витрати на виробництво додаткової одиниці продукту. У довгостроковому періоді залежність між доходом і середніми витратами фірми характеризується *ефектом масштабу*. Собівартість продукції – це грошове визначення поточних витрат фірми на її виробництво і реалізацію продукції.

У другому питанні важливо з'ясувати, що дохід фірми є сумою всіх надходжень коштів у результаті її діяльності. Його основною складовою є виручка від реалізації продукції. Економічними формами доходу є *загальний дохід*; *середній дохід* як загальний дохід на одиницю продукції; *граничний дохід* – додатковий дохід, що отримується від реалізації додаткової одиниці продукції фірми. Прибуток фірми – це складова доходу, що визначається як різниця її загального доходу і загальних витрат. Слід знати, що за різними теоріями прибуток визначається як факторний дохід – плата за підприємницький ресурс власників фірми (підприємницький дохід), винагорода за новаторство і ризики підприємців, економічну реалізацію монопольної влади на ринку та ін. Важливо з'ясувати, як розраховуються бухгалтерський та економічний прибуток, охарактеризувати такі форми прибутку, як загальний, середній, граничний; прибуток як фінансовий результат діяльності фірми, чистий прибуток. Слід розкрити умови максимізації прибутку фірми: перевищення загальним доходом загальних витрат фірми; рівність граничного доходу граничним витратам.

Третє питання теми присвячено вивченню ціноутворення як процесу встановлення цін на продукцію. Слід розкрити основні підходи до ціноутворення: *витратний*, за яким елементами ціни є витрати та прибуток; *ціннісний*, що ураховує оцінку покупцем цінності товару; *ринковий*, що орієнтується на ціни конкурентів та ін. Важливо з'ясувати методи ціноутворення, види цін на продукцію фірми.

Тема есе

ЦІНОВА ПОЛІТИКА ФІРМИ

Практичне завдання

Собівартість виготовлення одного виробу дорівнює 90 грн. Визначте собівартість одного виробу при збільшенні обсягу виробництва на 20 %, якщо частка постійних витрат у собівартості складає 20%.

Тестові запитання

1. Що характеризує витрати фірми на забезпечення доходів власників, ресурси, які необхідні для виробництва?

- а) перемінні витрати;*
- б) постійні витрати;*
- в) зовнішні витрати;*
- г) внутрішні витрати.*

2. Яке визначення характеризує витрати фірми, обсяг яких у короткостроковому періоді не залежить від зміни обсягу виробництва продукції?

- а) зовнішні витрати;*
- б) перемінні витрати;*
- в) постійні витрати;*
- г) внутрішні витрати.*

3. Якими є витрати фірми на оплату перевізнику транспортних послуг?

- а) перемінні витрати;*
- б) постійні витрати;*
- в) граничні витрати;*
- г) загальні витрати.*

4. Яке поняття характеризує грошове визначення поточних витрат фірми на виробництво та реалізацію продукції?

- а) перемінні витрати;*
- б) постійні витрати;*
- в) собівартість продукції;*
- г) зовнішні витрати.*

5. Як розраховується бухгалтерський прибуток?

- а) загальний дохід мінус зовнішні витрати;
- б) загальний дохід мінус внутрішні витрати;
- в) загальний дохід мінус зовнішні та внутрішні витрати;
- г) загальний дохід на одиницю продукції.

6. За якої умови економічний прибуток фірми має позитивне значення?

- а) загальний дохід перевищує зовнішні витрати;
- б) загальний дохід перевищує внутрішні витрати;
- в) загальний дохід перевищує суму зовнішніх та внутрішніх витрат;
- г) загальний дохід дорівнює сумі зовнішніх та внутрішніх витрат.

7. Яке визначення характеризує додатковий дохід, отриманий від реалізації додаткової одиниці продукції фірми?

- а) валовий дохід;
- б) чистий дохід;
- в) середній дохід;
- г) граничний дохід.

8. Яке поняття характеризує прибуток, що інвестується у розвиток фірми?

- а) бухгалтерський прибуток;
- б) економічний прибуток;
- в) розподілений прибуток;
- г) нерозподілений прибуток.

9. Яке визначення характеризує беззбитковість фірми?

- а) у фірми немає збитку;
- б) фірма не отримує прибутку;
- в) збиток дорівнює прибутку;
- г) загальний дохід дорівнює загальним витратам.

10. Який вид продукції фірми є найбільш рентабельним?

Таблиця 10

Види продукції	Собівартість, грн.	Валовий дохід грн.
№ 1	10000	15000
№ 2	50000	55000
№ 3	90000	95000

- а) № 1;
- б) № 2;
- в) № 3;
- г) № 2 та № 3.

Список рекомендованої літератури

Білецька Л., Савич В., Білецький О. Економічна теорія. Політекономія, мікроекономіка, макроекономіка. Київ: Центр навчальної літератури, 2018. 688 с.

Економічна теорія: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, О. С. Марченко та ін.; за заг. ред. Л. С. Шевченко. 2-ге вид. Харків: Право, 2019. 268 с.

Економічна теорія: підручник / В. Д. Лагутін, Ю. М. Уманців, Т. А. Щербакова та ін.; за заг. ред. В. Д. Лагутіна. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 608 с.

Економічна теорія. Політекономія: підручник / за ред. В. Д. Базилевича. 9-те вид., допов. Київ: Знання, 2014. 710 с. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/elib/economics_f/bazylevych_ekonomichna_2014.pdf.

Кокарев І. В. Основи економічної теорії: курс лекцій. Дніпро: Дніпропетров. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 220 с. URL: http://www.dut.edu.ua/uploads/1_1833_26816253.pdf.

Сірко А. В. Економічна теорія. Політекономія: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 448 с.

Соколов М., Горлач М., Гущенко В, Кримов М., Жиленкова М. Економічна теорія: підруч. для вищ. шк. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 532 с.

Чепінога В. Г. Основи економічної теорії: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2017. 240 с. URL: <http://lira-k.com.ua/preview/12136.pdf>.

Запитання для самоконтролю

1. Визначте поняття «економічні витрати фірми». Охарактеризуйте зовнішні та внутрішні витрати. Що являє собою нормальний прибуток?
2. Як оцінюються внутрішні витрати фірми?
3. Які витрати фірми є постійними і перемінними?
4. Визначте загальні, середні і граничні витрати.
5. Що характеризує ефект масштабу виробництва у довгостроковому періоді функціонування фірми?
6. Як визначається собівартість продукції фірми?
7. Розкрийте поняття доходу та прибутку фірми.
8. Охарактеризуйте бухгалтерський та економічний прибуток фірми.
9. Визначте поняття загального, середнього, граничного доходу та прибутку.
10. Як визначається прибуток як фінансовий результат діяльності фірми? Як формується і використовується чистий прибуток фірми?
11. Розкрийте зміст та умови максимізації прибутку фірми.
12. У чому зміст та взаємозв'язок беззбитковості та рентабельності фірми?
13. Розкрийте основні підходи до ціноутворення на продукцію фірми.
14. Які є методи ціноутворення?

Тема 10.1. Ринок праці. Заробітна плата

П л а н

1. Ринок праці: сутність, об'єкти та суб'єкти.
2. Попит та пропозиція на ринку праці. Види ринку праці.
3. Заробітна плата та її функції. Номінальна та реальна заробітна плата. Структура заробітної плати. Форми та системи заробітної плати.

Методичні поради

Розкриваючи зміст першого пункту плану, слід виходити з того, що ринок праці як вид ресурсних ринків є системою соціально-економічних відносин з приводу використання ринкового механізму залучення ресурсу «праця» у суспільне виробництво. Важливо мати на увазі, що за різними теоретичними підходами об'єктом ринку праці є товар – *робоча сила*, ринкова ціна якого визначається його вартістю; *трудова послуга* найманих працівників, що має ринкову ціну; *трудовий контракт* як юридична форма відносин трудового найму тощо. Ці підходи розкривають багатомірність соціально-економічних відносин на ринку праці, основними суб'єктами яких є наймані працівники, роботодавці, держава, профспілки.

У другому питанні теми необхідно визначити ознаки та основні чинники попиту фірми як роботодавця на ринку праці, який є похідним від попиту на продукцію фірми, залежить від технології виробництва, доходу фірми та ринкової ціни ресурсу праця, його граничної продуктивності як додаткової кількості продукції, виробництво якої забезпечує додаткова одиниця ресурсу. Слід розуміти, що індивідуальна пропозиція на ринку праці залежить не тільки від ринкової ціни ресурсу, а й від оцінки найманим працівником утрат вільного часу, що є альтернативними витратами його економічного вибору на користь робочого часу. Важливо розкрити чинники сукупної пропозиції на ринку праці. Заробітна плата як ринкова ціна ресурсу «праця» залежить від попиту та пропозиції на ринку праці, його конкурентної структури, рівня регулюючого впливу держави та профспілок. Слід сформувати знання про механізм встановлення ринкової заробітної плати на різних за конкурентною структурою ринках праці, розкрити роль державного регулювання та профспілок у визначенні умов трудового найму.

Відповідь на третій пункт плану потребує осмислення сутності заробітної плати та її функцій: *відновлювальної, стимулюючої, регулюючої, соціальної*. Важливо охарактеризувати погодинну та відрядну форми заробітної плати, її структу-

рні елементи – основну та додаткову заробітну плату. Слід скласти уявлення про сутність та взаємозв'язок номінальної та реальної заробітної плати. Важливо пам'ятати, що рівень реальної заробітної плати відображає платоспроможність номінальної заробітної плати, яку визначають ціни на товари та послуги, а також податки на заробітну плату. Важливо розкрити системи організації оплати праці: тарифну, колективну безтарифну, індивідуалізовану.

Тема есе **ПОЗИКОВА ПРАЦЯ ТА ЇЇ ФОРМИ**

Практичне завдання

Визначте основну і додаткову місячну заробітну плату робітника за погодинно-преміальною системою оплати праці. Годинна тарифна ставка становить 9,5 грн, робітником відпрацьовано за місяць 180 год, доплата за умови праці – 15%, професійну майстерність – 18%, премія за якісне виконання завдання – 25%.

Список рекомендованої літератури

Білецька Л., Савич В., Білецький О. Економічна теорія. Політекономія, мікроекономіка, макроекономіка. Київ: Центр навчальної літератури, 2018. 688 с.

Економічна теорія: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, О. С. Марченко та ін.; за заг. ред. Л. С. Шевченко. 2-ге вид. Харків: Право, 2019. 268 с.

Економічна теорія: підручник / В. Д. Лагутін, Ю. М. Уманців, Т. А. Щербакова та ін.; за заг. ред. В. Д. Лагутіна. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 608 с.

Економічна теорія. Політекономія: підручник / за ред. В. Д. Базилевича. 9-те вид., допов. Київ: Знання, 2014. 710 с.
URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/elib/economics_f/bazylevych_ekonomichna_2014.pdf.

Кокареєв І. В. Основи економічної теорії: курс лекцій. Дніпро: Дніпропетров. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 220 с.
URL: http://www.dut.edu.ua/uploads/1_1833_26816253.pdf.

Сірко А. В. Економічна теорія. Політекономія: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 448 с.

Соколов М., Горлач М., Гущенко В, Кримов М., Жиленкова М. Економічна теорія: підруч. для вищ. шк. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 532 с.

Чепінога В. Г. Основи економічної теорії: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2017. 240 с. URL: <http://lira-k.com.ua/preview/12136.pdf>.

Запитання для самоконтролю

1. Які є теоретичні підходи до визначення ринку праці? Що є об'єктом купівлі-продажу на ринку праці?
2. Охарактеризуйте суб'єктів ринку праці.
3. Чим визначається попит фірми на ринку праці?
4. Охарактеризуйте індивідуальну пропозицію на ринку праці. Які є альтернативні витрати економічного вибору найманого працівника як суб'єкта ринку праці?
5. Які є чинники сукупної пропозиції на ринку праці?
6. Як формується ціна на ринку праці?
7. Які є види ринку праці за критерієм їх конкурентної структури?
8. Визначте заробітну плату та її функції.
9. Які є форми та системи заробітної плати?
10. Як визначається реальна заробітна плата?
11. Яка роль держави та профспілок на ринку праці?

Тема 10.2. Ринок капіталу: структура, ціна, механізм

П л а н

1. Ринок капіталу: сутність та структура. Ринки капітальних благ та послуг капіталу. Ринок позичкового капіталу: попит, пропозиція. Процент як ціна ринку капіталу.

2. Кредит як форма руху позичкового капіталу, його функції, види та роль у ринковій економіці.

3. Фондовий ринок, його структура та функції. Види цінних паперів.

4. Інвестування та інвестиції. Види інвестицій. Дисконтування. Чиста приведена вартість.

Методичні поради

При вивченні першого питання слід зосередитися на розкритті сутності та структури ринку капіталу як системи економічних відносин з приводу залучення ресурсу «капітал» у суспільне виробництво. Як економічний ресурс, капітал має натурально-речову форму засобів праці, які є об'єктом ринку капітальних благ. Складову ринку капіталу становить і ринок послуг капіталу, якщо засоби виробництва орендуються фірмою. Ціною цього ринку є прокатна ціна як плата за користування певними засобами праці. Придбання капітальних ресурсів фірма здійснює за рахунок не тільки власних, але й запозичених коштів, джерелом яких є банківські кредити. Капітал у формі позик для інвестування у капітальні ресурси є об'єктом ринку позичкового капіталу, структурними елементами якого є ринки довгострокових та середньострокових кредитів, фінансової оренди (лізингу), іпотеки та ін. Ціною на ринку позичкового капіталу є відсоток, який залежить від попиту на капітальні ресурси та їх пропозиції. Ставка відсотку може бути *номінальною і реальною*, яка, на відміну від номінальної, корегується на рівень інфляції. Важливо сформулювати знання про чинники попиту та пропозиції на ринку капіталу. Окрім відсотку, попит фірми на капітальні ресурси визначається *попитом на її продукцію, технологією, платоспроможністю і кредитоспроможністю, інвестиційною поведінкою*. Альтернативними витратами фірми, що визначають її попит на ринку капіталу, є неотримані інвесторами вигоди від використання грошових коштів на задоволення власних потреб.

Працюючи над другим питанням теми, важливо насамперед розуміти, що кредит є формою руху позичкового капіталу. З огляду на це необхідно з'ясувати джерела кредитних ресурсів, охарактеризувати види кредиту – підприємницький, банківський, споживчий, державний, міжнародний та ін. Важливо розкрити роль кредиту як джерела фінансування виробництва, інновацій, соціально-економічного розвитку.

У третьому питанні теми розглядається фондовий

ринок, об'єктом якого є інструменти фінансових інвестицій – *цінні папери*, відповідно до видів яких визначаються його структурні елементи – ринки власності, боргових зобов'язань, похідних цінних паперів.

Четверте питання теми присвячено характеристиці економічного вибору фірми як інвестора. Важливо визначити інвестиції та їх види: *реальні й фінансові, прямі й непрямі* (портфельні). Слід скласти уявлення про основні підходи до оцінки ефективності інвестицій як основи економічного вибору фірми, сформувані знання, як здійснюється перерахування майбутніх доходів від інвестицій у нинішню вартість грошей, як розраховується чиста приведена вартість інвестиційних проєктів. Важливо визначити основні цілі, чинники та обмеження інвестиційної діяльності фірми.

Тема есе

ФОНДОВИЙ РИНОК, ЙОГО СТРУКТУРА ТА ФУНКЦІЇ

Практичне завдання

Фірма приймає рішення про звернення до банку з метою отримання кредиту на рік на покупку нового обладнання вартістю 200000 грн. Завдяки використанню нового обладнання річний прибуток фірми зростає з 100000 грн до 1500000 грн. При якій річній ставці по банківських кредитах фірма прийме позитивне рішення щодо отримання кредиту?

Список рекомендованої літератури

Білецька Л., Савич В., Білецький О. Економічна теорія. Політекономія, мікроекономіка, макроекономіка. Київ: Центр навчальної літератури, 2018. 688 с.

Економічна теорія: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, О. С. Марченко та ін.; за заг. ред. Л. С. Шевченко. 2-ге вид. Харків: Право, 2019. 268 с.

Економічна теорія: підручник / В. Д. Лагутін, Ю. М. Уманців, Т. А. Щербакова та ін.; за заг. ред. В. Д. Лагутіна. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 608 с.

Економічна теорія. Політекономія: підручник / за ред.

В. Д. Базилевича. 9-те вид., допов. Київ: Знання, 2014. 710 с.
URL:http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/elib/economics_f/bazylevych_ekonomichna_2014.pdf.

Кокарев І. В. Основи економічної теорії: курс лекцій. Дніпро: Дніпропетров. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 220 с.
URL: http://www.dut.edu.ua/uploads/1_1833_26816253.pdf.

Сірко А. В. Економічна теорія. Політекономія: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 448 с.

Соколов М., Горлач М., Гущенко В, Кримов М., Жиленкова М. Економічна теорія: підруч. для вищ. шк. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 532 с.

Чепінога В. Г. Основи економічної теорії: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2017. 240 с. URL: <http://lira-k.com.ua/preview/12136.pdf>.

Запитання для самоконтролю

1. Визначте ринок капіталу та його структурні елементи.
2. Охарактеризуйте ринки капітальних благ та послуг капіталу.
3. Розкрийте механізм ринку позичкового капіталу.
4. Які чинники визначають попит і пропозицію на ринку позичкового капіталу?
5. Охарактеризуйте відсоток як ціну ринку капіталу.
6. Розкрийте сутність та роль кредиту у розвитку економіки та підприємництва.
7. Які є види кредиту?
8. Охарактеризуйте фондовий ринок, його функції та види.
9. Які є види цінних паперів?
10. Визначте поняття «інвестиції» та «інвестування».
11. Які є види інвестицій?
12. Які відмінності притаманні прями і непрямим, реальним і фінансовим інвестиціям фірми?
13. Які є методи оцінювання інвестицій на основі дисконтування?
14. Які чинники впливають на економічну поведінку фірми як інвестора?

Тема 10.3. Ринок землі. Агробізнес

П л а н

1. Аграрні відносини. Власність на землю. Земельна рента та її види.
2. Ринок землі: попит, пропозиція. Ціна землі. Ринок нерухомого майна, відмінного від земельних ділянок.
3. Агробізнес: сутність, організаційні форми.

Методичні поради

Вивчаючи перше питання теми, важливо засвоїти основні поняття теми, чітко розуміти аграрні відносини як систему економічних відносин з приводу власності на землю та землекористування, а також те, що особливостями землі як економічного ресурсу та об'єкта власності є: *абсолютна обмеженість та невідтворюваність, якісна різnorodність земельних ділянок, поєднання ознак предмета і засобу праці.*

Розкриваючи зміст другого питання, слід виходити з того, що рента є економічною формою реалізації власності на ресурси, які значно обмежені, пропозиція яких є нееластичною. Земельна рента – це факторний дохід власників земельних ділянок. Важливо з'ясувати умови, чинники та джерела *абсолютної ренти*, що сплачується орендарем будь-якої за якостями земельної ділянки її власнику; *диференційної земельної ренти*, умовами виникнення якої є відмінності земельних ділянок за їх родючістю та місцерозташуванням (диференційна рента I), за віддачою капіталовкладень у земельну ділянку (диференційна рента II); *монопольної ренти*, що сплачується орендарем власникам земельних ділянок особливої якості, на яких виробляються абсолютно обмежені, унікальні види сільськогосподарської продукції.

Щоб розкрити зміст третього питання, слід вивчити теоретичні основи ринку землі, його структурні елементи, що складають механізм купівлі-продажу земельних ділянок: ринок *оренди землі*, ринок *землі сільськогосподарського і несільськогосподарського призначення*. Слід мати на увазі, що пропозиція землі як абсолютно обмеженого ресурсу є нееластичною, отже, активним чинником ринкової ціни землі є *попит*. Необхідно знати чинники

попиту на землю як ресурс, який є похідним від попиту на продовольство (ринок землі сільськогосподарського призначення), попиту на виробничі будівлі, транспортні мережі, житло тощо (попит на землю несільськогосподарського призначення), а також запам'ятовується на землі визначається як капіталізована земельна рента. Слід з'ясувати особливості ринку нерухомого майна, відмінного від земельних ділянок.

При вивченні четвертого питання теми важливо розкрити суть агробізнесу, надати характеристику фермерського господарства, агрофірми. Важливо скласти уявлення про напрями та форми процесу агропромислової інтеграції.

Тема есе **АГРОПРОМИСЛОВА ІНТЕГРАЦІЯ**

Практичне завдання

Фермери оброблюють три ділянки землі однакової площі, але різної родючості. На кращій за природними якість ділянці одержано врожай зерна 25 ц, на середній – 22 ц, на гіршій – 20 ц. Розрахуйте диференційну ренту, якщо ринкова ціна за 1 ц зерна складає 1000 грн, витрати фермерів на будь-якій ділянці на 1 ц зерна – 500 грн.

Тестові запитання

1. Яка залежність характеризує похідний характер попиту на ресурси?

- а) між ринковою ціною і обсягом попиту на ресурси;
- б) між кількістю покупців на ринку і обсягом попиту на ресурси;
- в) між обсягом попиту на продукцію фірми і її обсягом попиту на ресурси;
- г) між обсягом попиту на ресурси і обсягом їх пропозиції.

2. Як впливає попит на продукцію фірми на обсяг її попиту на ринку праці за умов незмінності всіх інших його чинників?

- а) не впливає;
- б) прямо пропорційно;

- в) обернено пропорційно;
- г) причинно-наслідковий зв'язок відсутній.

3. Зміст якого поняття визначається як грошова сума, що виплачується фірмою працівнику як винагорода за працю?

- а) основна заробітна плата;
- б) заробітна плата;
- в) реальна заробітна плата;
- г) номінальна заробітна плата.

4. Складовою якого виду заробітної плати є премія, що виплачується працівнику за результатами праці?

- а) основної заробітної плати;
- б) додаткової заробітної плати;
- в) реальної заробітної плати;
- г) номінальної заробітної плати.

5. Як зміниться реальна заробітна плата, якщо номінальна заробітна плата за місяць зросла на 10%, ціни на товари та послуги зросли на 12%, ставки податків на доходи у формі заробітної плати не змінилися?

- а) не зміниться;
- б) зросте;
- в) знизиться;
- г) такої залежності немає.

6. Яка ціна встановлюється на ринку позичкового капіталу?

- а) рента;
- б) відсоток;
- в) прокатна ціна;
- г) ставка дисконту.

7. Які інвестиції забезпечують інвестору контроль над об'єктом інвестування?

- а) реальні;
- б) фінансові;
- в) прями;
- г) портфельні.

8. Які види інвестицій визначено за критерієм їх об'єкта?

- а) внутрішні та іноземні;
- б) приватні, державні, іноземні, спільні;
- в) прямі та непрямі;
- г) реальні та фінансові.

9. Як зміниться попит на земельні ділянки сільськогосподарського призначення, якщо, за умов незмінності усіх інших чинників, попит на пшеницю буде зростати?

- а) буде зростати;
- б) залишиться на тому ж рівні;
- в) зменшиться;
- г) причинно-наслідковий зв'язок відсутній.

10. Яка рента пов'язана з відмінностями земельних ділянок за їх місцезнаходженням?

- а) абсолютна рента;
- б) диференційна рента I;
- в) диференційна рента II;
- г) монопольна рента.

Список рекомендованої літератури

Білецька Л., Савич В., Білецький О. Економічна теорія. Політекономія, мікроекономіка, макроекономіка. Київ: Центр навчальної літератури, 2018. 688 с.

Економічна теорія: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, О. С. Марченко та ін.; за заг. ред. Л. С. Шевченко. 2-ге вид. Харків: Право, 2019. 268 с.

Економічна теорія: підручник / В. Д. Лагутін, Ю. М. Уманців, Т. А. Щербакова та ін.; за заг. ред. В. Д. Лагутіна. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 608 с.

Економічна теорія. Політекономія: підручник / за ред. В. Д. Базилевича. 9-те вид., допов. Київ: Знання, 2014. 710 с.
URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/elib/economics_f/bazylevych_ekonomichna_2014.pdf.

Кокарев І. В. Основи економічної теорії: курс лекцій. Дніпро: Дніпропетров. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 220 с.
URL: http://www.dut.edu.ua/uploads/1_1833_26816253.pdf.

Сірко А. В. Економічна теорія. Політекономія: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 448 с.

Соколов М., Горлач М., Гущенко В, Кримов М., Жиленкова М. Економічна теорія: підруч. для вищ. шк. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 532 с.

Чепінога В. Г. Основи економічної теорії: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2017. 240 с. URL: <http://lira-k.com.ua/preview/12136.pdf>.

Запитання для самоконтролю

1. Розкрийте сутність, структуру аграрних відносин, охарактеризуйте їх суб'єктів. Які є форми власності на землю?

2. У чому полягають особливості землі як ресурсу суспільного виробництва?

3. Що являє собою економічна рента? Розкрийте сутність земельної ренти.

4. Охарактеризуйте сутність та умови абсолютної ренти.

5. У чому відмінності умов формування диференційної ренти I та II?

6. У чому полягають причини та умови монопольної ренти?

7. Визначте сутність та структуру ринку землі.

8. Назвіть чинники попиту та пропозиції на ринку земель сільськогосподарського і несільськогосподарського призначення?

9. Розкрийте механізм ринку оренди землі.

10. Як визначається ціна землі?

11. Охарактеризуйте ринок нерухомого майна, відмінного від земельних ділянок.

12. Визначте сутність та форми агробізнесу.

13. Охарактеризуйте процес агропромислової інтеграції.

Модуль 3. ОСНОВИ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

Тема 11.1. Макроекономіка як розділ економічної теорії макроекономічні показники

П л а н

1. Предмет, основні проблеми та цілі макроекономіки як розділу економічної теорії.
2. Система національних рахунків. Макроекономічні показники. Валовий внутрішній продукт (ВВП) та валовий національний продукт (ВНП). Методи розрахунку ВВП. Реальний та номінальний ВВП. Дефлятор ВВП.
3. Чистий внутрішній продукт та чистий національний продукт. Національний дохід: формування та використання. Особистий дохід. Особистий дохід кінцевого використання.
4. Національне багатство. Чистий економічний добробут.

Методичні поради

Вивчаючи перше питання теми, важливо з'ясувати, що предметом макроекономіки як розділу економічної теорії є *економічний вибір, механізм суспільного відтворення, закономірності, чинники, результати економічного розвитку на рівні економічної системи країни як цілого*. Основною проблемою, що становить предмет макроекономічного аналізу, є забезпечення економічної рівноваги національної економічної системи. Макроекономічними проблемами є економічна циклічність і економічне зростання, взаємозв'язок і закономірності розвитку сфер та структурних елементів економічної системи країни. Макроекономіка як наука являє собою методологічну основу економічної політики держави.

У другому питанні теми важливо скласти уявлення про Систему національних рахунків (СНР), оновлений варіант якої ухвалила Статистична комісія ООН у 1993 році. Це система взаємопов'язаних показників і класифікацій, що відображають взаємозв'язки між секторами, сферами, галузями економіки певної країни, між національною економікою і складовими сві-

тового господарства. Головне завдання СНР – інформаційне забезпечення аналізу системи господарювання країни, внутрішніх макроекономічних пропорцій та зовнішньоекономічних взаємозв'язків.

Слід зосередитися на вивченні макроекономічних показників. Важливо знати, що валовий внутрішній продукт (ВВП) і валовий національний продукт (ВНП) є грошовим визначенням вартості кінцевих товарів та послуг, вироблених на території країни (ВВП)/резидентами країни (ВНП), незалежно від місця їх розташування. Необхідно розкрити методи розрахунку ВВП: потік витрат та потік доходів, виробничий метод, що дозволить з'ясувати структуру ВВП за витратами, доходами, як суми доданої вартості. Слід знати, які економічні витрати та доходи не враховуються при розрахунку обсягу ВВП. У поточних цінах ВВП визначається як номінальний; у цінах року, з яким порівнюються макроекономічні результати (базові ціни) – як реальний. Для корегування обсягу номінального ВВП на індекс інфляції застосовується дефлятор ВВП.

У третьому питанні теми розглядаються чистий внутрішній продукт (ЧВП), національний дохід (НД), особистий дохід (ОД) та особистий дохід кінцевого використання (ОДКВ), відмінності структури яких відображає така послідовність розрахунку їх обсягу:

1) $ЧВП = ВВП - амортизація \text{ (за доходами)} / \text{споживчі витрати} + \text{чисті інвестиційні витрати (інвестиційні витрати у приріст капіталу)} + \text{державні закупівлі} + \text{чистий експорт (за витратами)}$;

2) $НД = ЧВП - \text{непрямі податки} = \text{факторні доходи: зарплата} + \text{рента} + \text{відсоток} + \text{прибуток}$;

3) $ОД = НД - (\text{нарахування на соціальне страхування} + \text{податок на прибуток підприємств} + \text{нерозподілений прибуток} + \text{чистий відсоток за боргом}) + \text{трансфери} / \text{факторний дохід} + \text{трансфери} + \text{розподілений прибуток (дивіденди)}$;

4) $ОДКВ = ОД - \text{прямі подати на доходи власників ресурсів праця, земля, капітал}$. Важливо знати, що трансфери як складова ОД і ОДКВ – це невідплатні і безповоротні виплати підприємствам і населенню, що не пов'язані з рухом товарів,

послуг, робіт, наданням чи погашенням кредиту тощо. Трансферти можуть бути державні і приватні.

Вивчаючи у четвертому питанні теми національне багатство, важливо знати, що це накопичена домогосподарствами, фірмами, державою вартість матеріальних і нематеріальних благ, що є основою і результатом розвитку національної економіки і суспільства в цілому. Це національний капітал, структурними елементами якого є *природний капітал, людський капітал, відтворювальний капітал* (активи, створені суспільством). Слід розуміти, що чистий економічний добробут, на відміну від ВВП, включає результати позаринкової та тіньової діяльності, оцінку вільного часу з відрахуванням оцінки негативних екологічних ефектів та негативних наслідків монополізму, урбанізації тощо.

Тема есе **ЧИСТИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ДОБРОБУТ**

Практичне завдання

Припустімо, що ВВП у країні формують три фірми. Розрахуйте вартість ВВП на основі даних таблиці 11.

Таблиця 11.

Дані	Фірма 1	Фірма 2	Фірма 3
Валова продукція за рік, млн грн	100	200	150
Напівфабрикати, що купують у фірми 1, млн грн	-	10	20
Комплектуючі, що купують у фірми 2	10		50
Напівфабрикати, що купують у фірми 3, млн грн	15	40	-

Список рекомендованої літератури

Білецька Л., Савич В., Білецький О. Економічна теорія. Політекономія, мікроекономіка, макроекономіка. Київ: Центр

навчальної літератури, 2018. 688 с.

Економічна теорія: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, О. С. Марченко та ін.; за заг. ред. Л. С. Шевченко. 2-ге вид. Харків: Право, 2019. 268 с.

Економічна теорія: підручник / В. Д. Лагутін, Ю. М. Уманців, Т. А. Щербакова та ін.; за заг. ред. В. Д. Лагутіна. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 608 с.

Економічна теорія. Політекономія: підручник / за ред. В. Д. Базилевича. 9-те вид., допов. Київ: Знання, 2014. 710 с. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/elib/economics_f/bazylevych_ekonomichna_2014.pdf.

Кокарев І. В. Основи економічної теорії: курс лекцій. Дніпро: Дніпропетров. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 220 с. URL: http://www.dut.edu.ua/uploads/1_1833_26816253.pdf.

Сірко А. В. Економічна теорія. Політекономія: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 448 с.

Соколов М., Горлач М., Гущенко В, Кримов М., Жиленкова М. Економічна теорія: підруч. для вищ. шк. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 532 с.

Чепінога В. Г. Основи економічної теорії: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2017. 240 с. URL: <http://lira-k.com.ua/preview/12136.pdf>.

Запитання для самоконтролю

1. Розкрийте особливості предмета та методу макроекономіки як розділу економічної теорії.
2. Охарактеризуйте основні принципи системи національних рахунків.
3. Визначте валовий внутрішній продукт (ВВП). Які є методи розрахунку ВВП?
4. Яка структура ВВП за витратами та доходами?
5. Охарактеризуйте виробничий метод визначення величини ВВП.
6. Які витрати та доходи не ураховуються при визначенні величини ВВП?

7. У яких цінах вимірюються номінальний та реальний ВВП?
8. Як розраховується дефлятор ВВП?
9. У чому відмінності та взаємозв'язок дійсного і потенційного ВВП?
10. Визначте валовий національний продукт (ВНП). У чому різниця між ВНП і ВВП?
11. Як визначається величина чистого внутрішнього продукту (ЧВП)?
12. Охарактеризуйте національний дохід (НД), його структуру та напрями використання.
13. Як розраховуються показники особистого доходу та особистого доходу кінцевого використання?
14. Що являють собою трансферти?
15. Які джерела та складові національного багатства?
16. Як визначається чистий економічний добробут?

Тема 11.2. Макроекономічна рівновага

П л а н

1. Макроекономічна рівновага: визначення, характеристики. Моделі макроекономічної рівноваги.
2. Сукупний попит та його чинники. Сукупна пропозиція.
3. Макроекономічна рівновага за моделлю «сукупний попит – сукупна пропозиція».

Методичні поради

Вивчаючи перше питання теми, слід знати, що частковою є *рівновага* (рівність попиту і пропозиції) *на окремому ринку*; загальною, або ринковою, є *рівновага на всіх взаємопов'язаних ринках*. Макроекономічною проблемою є загальна рівновага, яка взаємопов'язана з пропорційністю та збалансованістю розвитку національної економіки. Слід знати, що рівно-

вага *ідеальна (бажана)* – це збалансованість, узгодженість економічної поведінки всіх суб'єктів національної економіки; *реальна* – певна відповідність потреб і обмежених ресурсів, що встановлюється в національній економіці. Важливо розуміти, що здобутком економічної науки у процесі історичного розвитку та в нинішній час є обґрунтування моделей загальної рівноваги, до яких належать *економічні таблиці Ф. Кене, класична та неокласична моделі, модель «сукупний попит – сукупна пропозиція» Дж. М. Кейнса, монетаристська модель* та ін. Тема, що вивчається, присвячена аналізу кейнсіанської розширеної моделі макроекономічної рівноваги.

У другому питанні важливо з'ясувати, що *сукупний попит* – це реальний обсяг ВВП, який згодні та спроможні придбати покупці (сукупний покупець) при певному рівні цін на національному ринку. Сукупний попит визначають ефекти Пігу (багатства), процентної ставки, імпортних закупівель, а також нецінові чинники. *Сукупна пропозиція* – це реальний обсяг ВВП, який згодні продати продавці (сукупний продавець) при певному рівні цін на національному ринку. Важливо знати, що *крива сукупної пропозиції* складається з трьох відрізків: *кейнсіанський відрізок* (горизонтальний), що відображає короткострокову ситуацію на національному ринку за умов неповної зайнятості ресурсів; *класичний (вертикальний) відрізок* – довгострокова ситуація повної зайнятості ресурсів; *проміжний відрізок*, який відображає зміни обсягу сукупної пропозиції залежно від зміни з цін.

Третє питання присвячено розгляду розширеної моделі макроекономічної рівноваги Дж. М. Кейнса і його послідовників. За цією моделлю макроекономічна рівновага – це стан національної економіки, коли сукупний попит і сукупна пропозиція збалансовані; це рівність сукупного попиту і сукупної пропозиції. Основною причиною порушення макроекономічної рівноваги Дж. М. Кейнс вважав неефективність сукупного попиту в умовах неповної зайнятості ресурсів.

Тема есе
**КЛАСИЧНА ТА КЕЙНСІАНСЬКА МОДЕЛІ СУКУПНОЇ
 ПРОПОЗИЦІЇ**

Практичне завдання

Визначте нецінові чинники сукупного попиту та сукупної пропозиції та поясніть їх дію. Заповнити таблицю 12.

Таблиця 12.

Чинники	Сукупний попит	Сукупна пропозиція
	Нецінові чинники	Нецінові чинники
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Доходи споживачів		
Очікування фірм		
Наявність вільних ресурсів		
Зміна технологій виробництва		
Коливанні валютного курсу		
Зменшення доходів державного бюджету		
Зростання продуктивності праці		
Повна зайнятість ресурсів		
Підвищення ставки відсотку по споживчому кредиту		
Зростання податкового навантаження на бізнес		
Впровадження інновацій		

Тестові запитання

1. Яке визначення найповніше характеризує валовий внутрішній продукт (ВВП)?

а) вартість кінцевих товарів і послуг, вироблених на території країни за певний період часу;

б) вартість реалізованих товарів і послуг, вироблених на території країни за певний період часу;

в) вартість вироблених на території країни за певний період часу товарів і послуг;

г) вартість кінцевих товарів та послуг, вироблених резидентами країни за певний період часу, незалежно від місця їх розташування.

2. Що включається у розрахунок ВВП методом потоку витрат?

а) витрати на купівлю квартири у старому будинку;

б) витрати на купівлю комісійних товарів;

в) витрати на купівлю акцій у брокера;

г) витрати на купівлю нового підручника у книжковому магазині.

3. Що включається у розрахунок ВВП методом потоку доходів?

а) доходи від комісійної торгівлі товарами;

б) пенсії;

в) виплата допомоги з безробіття;

г) амортизаційні відрахування.

4. На основі якого методу ВВП розраховується як сума доданої вартості?

а) на основі методу потоку витрат;

б) на основі методу потоку доходів;

в) на основі виробничого методу;

г) на основі методу розрахунку чистого економічного добробуту.

5. За якими цінами розраховується номінальний ВВП?

а) за цінами попереднього року;

б) за цінами поточного року;

в) за цінами наступного року;

г) за цінами базового року.

6. Як змінився обсяг реального ВВП, якщо проти минулого (базового) року обсяг номінального ВВП в поточному році збільшився на 10%, ціни – на 5 %.

- а) не змінився;
- б) збільшився;
- в) зменшився;
- г) причинно-наслідковий зв'язок є відсутнім.

7. Які платежі є трансфертними?

- а) виплата заробітної плати;
- б) виплата пенсії;
- в) виплата орендної плати;
- г) виплата відсотку по кредиту.

8. Складовою якого макроекономічного показника є амортизація основного капіталу?

- а) ВВП;
- б) ЧВП (чистий внутрішній продукт);
- в) НД (національний дохід);
- г) особистий дохід.

9. Який ефект впливає на сукупний й попит?

- а) ефект доходу;
- б) ефект заміщення;
- в) ефект Пігу;
- г) ефект Веблена.

10. Який відрізок кривої сукупної пропозиції відображає ситуацію неповної зайнятості ресурсів національної економіки у короткостроковому періоді?

- а) класичний;
- б) кейнсіанський;
- в) вся крива сукупної пропозиції;
- г) будь-який відрізок.

Список рекомендованої літератури

Білецька Л., Савич В., Білецький О. Економічна теорія. Політекономія, мікроекономіка, макроекономіка. Київ: Центр навчальної літератури, 2018. 688 с.

Економічна теорія: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, О. С. Марченко та ін.; за заг. ред. Л. С. Шевченко. 2-ге вид. Харків: Право, 2019. 268 с.

Економічна теорія: підручник / В. Д. Лагутін, Ю. М. Уманців, Т. А. Щербакова та ін.; за заг. ред. В. Д. Лагутіна. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 608 с.

Економічна теорія. Політекономія: підручник / за ред. В. Д. Базилевича. 9-те вид., допов. Київ: Знання, 2014. 710 с. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/elib/economics_f/bazylevych_ekonomichna_2014.pdf.

Кокарев І. В. Основи економічної теорії: курс лекцій. Дніпро: Дніпропетров. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 220 с. URL: http://www.dut.edu.ua/uploads/1_1833_26816253.pdf.

Сірко А. В. Економічна теорія. Політекономія: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 448 с.

Соколов М., Горлач М., Гущенко В, Кримов М., Жиленкова М. Економічна теорія: підруч. для вищ. шк. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 532 с.

Чепінога В. Г. Основи економічної теорії: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2017. 240 с. URL: <http://lira-k.com.ua/preview/12136.pdf>.

Запитання для самоконтролю

1. Визначте поняття макроекономічної рівноваги. Охарактеризуйте часткову та загальну економічну рівновагу.

2. Як взаємопов'язані рівновага, пропорційність та збалансованість національної економіки?

3. Які є моделі економічної рівноваги? Розкрийте концептуальні основи моделі макроекономічної рівноваги Дж. М. Кейнса «сукупний попит – сукупна пропозиція».

4. Охарактеризуйте сукупний попит та його чинники.

5. Розкрийте механізм впливу на сукупний попит ефектів Пігу, процентної ставки, імпортних закупівель.

6. Охарактеризуйте нецінові чинники сукупного попиту.

7. Визначте сукупну пропозицію. З яких відрізків складається крива сукупної пропозиції?
8. Розкрийте основні умови макроекономічної рівноваги за моделлю Дж. М. Кейнса.

Тема 12. Макроекономічна нестабільність та циклічність економічного розвитку

П л а н

1. Макроекономічна нерівновага. Циклічність та її причини. Економічний цикл, його фази та види. Особливості сучасних економічних циклів.
2. Кризи, безробіття, інфляція як прояви макроекономічної нестабільності: причини, форми та види, наслідки.
3. Довгострокове зростання (зростаючий тренд) економіки: типи та чинники. Концепція мультиплікації інвестицій. Концепція сталого розвитку.

Методичні поради

Вивчаючи перше питання теми, важливо засвоїти, що макроекономічна нерівновага – це нестабільний стан економічної системи, який безпосередньо пов'язаний із *циклічністю її розвитку як періодичним зростанням та падінням ділової активності*. Циклічні коливання економіки пояснюються багатьма причинами, серед яких падіння продуктивності ресурсів, порушення пропорцій суспільного виробництва, зміни у попиті, інвестиційні коливання, неекономічні чинники – природні та техногенні катастрофи, політичні кризи та ін. Слід пам'ятати, що економічний цикл – це період часу, протягом якого економіка рухається від початку одного падіння ділової активності до початку нового падіння. Важливо розкрити ознаки фаз класичного економічного циклу: *криза, депресія, пожвавлення, піднесення*; визначити ознаки сучасного економічного циклу, що охоплює фази *рецесії та експансії*, характеризується найвищою точкою (пік) і найнижчою (дно). Важливо

визначити особливості сучасних економічних циклів.

Потрібно розкрити основні характеристики типів економічних циклів за їх *причинами, тривалістю, періодичністю, рушійними силами*. Важливо охарактеризувати короткі цикли (цикли Джозефа Кітчина) як кон'юнктурні, що обумовлені порушеннями рівноваги на споживчому ринку, нестабільним станом грошового ринку, коливаннями грошових запасів, періодичність яких три роки і чотири місяці; середні цикли (цикли Клементя Жугляра) – промислові, інвестиційні, що пов'язані з коливаннями інвестицій у відновлення активної частини основного капіталу, тривалість яких за класичної моделлю – 8-10 років; будівельні цикли Саймона Кузнеця, що належать до середніх, але тривають 15-20 років, пов'язані з інвестиціями у оновлення виробничої інфраструктури та станом будівництва житла; довгі цикли (довгі хвилі) Миколи Дмитровича Кондратьєва, що зумовлені змінами технологій, охоплюють висхідну та низхідну хвилі і тривають у середньому 55 років.

Вивчення другого питання спрямовано на розкриття *причин, ознак, форм та видів криз, безробіття, інфляції* як проявів макроекономічної нестабільності. Важливо розуміти, що криза як фаза економічного циклу характеризується падінням макроекономічних показників, зростанням безробіття, втратами бізнесу, загостренням соціальних проблем тощо, охоплює економіку країни у цілому. Слід знати, що нині економічна криза характеризується не падінням цін унаслідок перевиробництва товарів, а їх зростанням. Кризовий стан економіки, що супроводжується інфляцією, визначають як стагфляцію. Макроекономічна нестабільність пов'язана також з нециклічними коливаннями в економіці, характеризується структурними кризами, що не мають певної періодичності. Це кризи, пов'язані з диспропорціями в окремих сферах та галузях економіки: енергетична, фінансова, аграрна, екологічна, сировинна кризи. Структурні кризи можуть бути пов'язані з технологічним розвитком, в результаті якого занепадають і зникають певні види та галузі суспільного виробництва, і виникають нові.

Макроекономічна нестабільність характе-

ризується *коливаннями зайнятості населення країни*. Слід скласти уявлення, що безробіття є наслідком диспропорцій, незбалансованості попиту і пропозиції на ринку праці. Безробіття як незайнятість працездатної особи може бути свідомим вибором людини не пропонувати трудові послуги на ринку праці – це *добровільне безробіття*. *Вимушене* безробіття пов'язане із соціально-економічними умовами включення трудового ресурсу в суспільне виробництво. Важливо розрізняти *циклічне безробіття*, пов'язане з рецесією, і такі форми безробіття, які визначаються механізмом ринку праці, мобільністю робочої сили, структурними змінами в економіці – *фрикційне* та *структурне безробіття*. Безробіття може бути відкритим і прихованим. Слід розуміти, що фрикційне та структурне безробіття становлять природне безробіття, а також засвоїти, що за «законом Оукена», емпірично доведеним Артуром Оукеном, перевищення реального рівня безробіття в країні його природного рівня на 1% призводить до втрати реального обсягу ВВП на 2–2,5%.

При вивченні причин, видів та наслідків інфляції як знецінення грошей внаслідок економічних диспропорцій та нерівноваги на грошовому ринку, що виявляється у зростанні цін на національному ринку, слід сформувані знання її основних типів: відповідно до факторів – *інфляція попиту і пропозиції*; залежно від темпів зростання цін – *повзуча, помір-на, висока, галопуюча, гіперінфляція*. Інфляція може бути відкритою і прихованою, збалансованою і незбалансованою, очікуваною і неочікуваною. Важливо розуміти взаємозв'язок інфляції з безробіттям на основі «кривої Філіпса» та суть її соціально-економічних наслідків.

У третьому питанні слід зосередитися на розкритті змісту, чинників та типів економічного зростання. Важливо знати, що економіці притаманна довготривала тенденція зростання (зростаючий тренд), а цикли, що охоплюють рецесію і експансію, є коливаннями економіки, певними відхиленнями макроекономічних показників щодо зростаючого тренду. Слід розкрити типи економічного зростання: *екстенсивний, інтенсивний, змішаний* та засвоїти положення про те, що

відповідно до концепції мультиплікації інвестицій приріст національного доходу, зайнятості та споживання здійснюється у більшій пропорції, ніж приріст первинних інвестицій. Концепція сталого розвитку доводить необхідність цілісного еколого-економічного підходу до економічного зростання, зміни техногенного типу розвитку на сталий для запобігання екологічних криз.

Тема есе
БУДІВЕЛЬНІ ЦИКЛИ САЙМОНА КУЗНЕЦЯ

Практичне завдання

На основі даних про індекс інфляції (індекс споживчих цін) [Сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/>] визначити тип інфляції за темпами зростання. Заповніть таблицю 13.

Таблиця 13.

Роки	Індекс інфляції	Тип інфляції
2011	104,6	
2012	99,8	
2013	100,5	
2014	124,9	
2015	143,3	
2016	112,4	
2017	113,7	
2018	109,8	
2019	104,1	

Тестові запитання

1. Яке поняття відображає ситуацію періодичного зростання та падіння економічної активності?

- а) економічна циклічність;
- б) економічне зростання;

- в) макроекономічна рівновага;
- г) макроекономічна динаміка.

2. *Яке поняття відображає ситуацію падіння ділової активності в країні?*

- а) депресія;
- б) експансія;
- в) рецесія;
- г) економічний цикл.

3. *Яка фаза економічного циклу характеризується досягненням більш високих показників розвитку економіки країни порівняно з докризовим періодом?*

- а) депресія;
- б) пожвавлення;
- в) рецесія;
- г) піднесення.

4. *Яка фаза економічного циклу характеризується відновленням докризового рівня розвитку економіки?*

- а) депресія;
- б) пожвавлення;
- в) рецесія;
- г) піднесення.

5. *Які цикли є циклами кон'юнктури?*

- а) короткі;
- б) середні;
- в) будівельні;
- г) довгі.

6. *Які цикли пов'язані з глобальними змінами технологій?*

- а) короткі;
- б) середні;
- в) будівельні;
- г) довгі.

6. Які цикли пов'язані з інвестиціями у відновлення активної частини основного капіталу?

- а) короткі;
- б) середні;
- в) будівельні;
- г) довгі.

8. Які види безробіття вважаються природними?

- а) фрикційне і циклічне;
- б) фрикційне і структурне;
- в) фрикційне і приховане;
- г) структурне і циклічне.

9. Що є причиною інфляції пропозиції?

- а) зростання доходів населення;
- б) зростання потреб населення;
- в) зростання цін на ресурси;
- г) зростання цін на ринку споживчих товарів.

10. Що є характеристикою змішаного типу економічного зростання?

- а) зростання обсягів попиту і пропозиції на національному ринку;
- б) залучення у виробництво додаткових ресурсів при незмінній технології;
- в) впровадження більш продуктивних технологій при незмінній кількості ресурсів;
- г) залучення у виробництво додаткових ресурсів та нових технологій.

Список рекомендованої літератури

Білецька Л., Савич В., Білецький О. Економічна теорія. Політекономія, мікроекономіка, макроекономіка. Київ: Центр навчальної літератури, 2018. 688 с.

Економічна теорія: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, О. С. Марченко та ін.; за заг. ред. Л. С. Шевченко. 2-ге вид. Харків: Право, 2019. 268 с.

Економічна теорія: підручник / В. Д. Лагутін,

Ю. М. Уманців, Т. А. Щербакова та ін.; за заг. ред. В. Д. Лагутіна. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 608 с.

Економічна теорія. Політекономія: підручник / за ред. В. Д. Базилевича. 9-те вид., допов. Київ: Знання, 2014. 710 с. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/elib/economics_f/bazylevych_ekonomichna_2014.pdf.

Кокарев І. В. Основи економічної теорії: курс лекцій. Дніпро: Дніпропетров. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 220 с. URL: http://www.dut.edu.ua/uploads/1_1833_26816253.pdf.

Сірко А. В. Економічна теорія. Політекономія: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 448 с.

Соколов М., Горлач М., Гущенко В, Кримов М., Жиленкова М. Економічна теорія: підруч. для вищ. шк. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 532 с.

Чепінога В. Г. Основи економічної теорії: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2017. 240 с. URL: <http://lira-k.com.ua/preview/12136.pdf>.

Запитання для самоконтролю

1. Визначте поняття «макроекономічна нерівновага». Охарактеризуйте циклічність економічного розвитку як її прояв.
2. Назвіть є причини циклічності економічного розвитку?
3. Які фази притаманні економічному циклу? Які їх основні характеристики?
4. Охарактеризуйте види економічних циклів за їх тривалістю та причинами.
5. Розкрийте основні характеристики та види криз в економіці.
6. Охарактеризуйте причини та форми безробіття.
7. Визначте поняття природного безробіття. Як взаємопов'язані безробіття і обсяг реального ВВП?
8. Розкрийте причини та типи інфляції відповідно до різних критеріїв.
9. Як впливає інфляція на соціально-економічний розвиток країни?
10. Як взаємопов'язані інфляція та безробіття?
11. Визначте поняття та чинники економічного зростання.
12. Які є типи економічного зростання?

Тема 13. Економічна роль держави в ринковій системі

П л а н

1. Держава та неспроможності ринку. Державне регулювання зовнішніх (екстернальних) ефектів.
2. Вплив держави на виробництво та розподіл суспільних благ. Приватні, чисті суспільні та квазісуспільні блага.
3. Економічна політика держави. Принципи, методи та інструменти державного регулювання економіки.
4. Межі та неспроможності державного регулювання. Тіньова економіка.

Методичні поради

При вивченні першого питання теми важливо знати, що в умовах змішаної економічної системи регуляторами відносин з приводу використання обмежених ресурсів суспільства є не тільки *ринку*, а й *держави*; крім того, регулюючий вплив мають *корпорації* та *традиції суспільства*. Економічна роль держави пов'язана не з заміщенням ринкового механізму, а із створенням умов для його ефективного функціонування, подолання його неспроможностей (фіаско). Слід розуміти, що *фіаско ринку* – це ситуації, коли ринок неспроможний забезпечити ефективне використання обмежених ресурсів суспільства, до яких належать: монополізм, асиметрія інформації, зовнішні ефекти, суспільні блага, економічна циклічність та ін. Потрібно знати, що зовнішні ефекти (екстерналії) – це вигоди або витрати від ринкових угод, що не відображаються в цінах товарів та послуг, демонструють різницю між суспільними витратами (вигодами) і приватними витратами (вигодами). Їх видами є негативні та позитивні зовнішні ефекти як *витрати / вигоди третіх осіб*, які не є учасниками ринкових трансакцій. Для трансформації зовнішніх ефектів у внутрішні (приватні) використовуються *коригуючі податки* та

субсидії, що сприяють наближенню суспільних і приватних витрат (вигід). Важливо вказати на можливість розв'язання зазначеної проблеми без втручання держави шляхом встановлення і обміну прав безпосередньо заінтересованих осіб на здійснення певних дій, що мають зовнішні ефекти.

У другому питанні теми слід з'ясувати, що чисті суспільні блага, на відміну від чистих приватних, споживаються колективно, незалежно від того, сплачують споживачі їх чи ні. Ознаками чистого суспільного блага є його неподільність на одиниці, невибірковість та невиключеність у споживанні. Слід розуміти, що колективне споживання чистих суспільних благ не виключає отримання різного рівня індивідуальної корисності. Прикладами таких благ є національна оборона, охорона правопорядку, фундаментальна наука. Існують також квазісуспільні блага, що мають ознаки чистих суспільних та чистих приватних благ, наприклад, послуги з охорони здоров'я, спеціальної та вищої освіти.

Третє питання присвячено розкриттю напрямів та методів державного регулювання економіки. Слід охарактеризувати *економічні й адміністративні, прямі й непрямі, імперативні й індикативні методи впливу* держави на економічні процеси. Важливо визначити економічну політику держави як систему цілей, заходів та методів впливу держави на економіку, охарактеризувати її основні види. Слід з'ясувати умови та чинники, що обмежують регулюючий вплив держави на економіку, визначити її неспроможності як регулятора: *відсутність повної інформації* для прийняття ефективних рішень, *недосконалість політичного процесу*, що характеризується пошуками політичної ренти, лобізмом тощо; *бюрократизм* та ін. Важливим для розуміння матеріалу теми є розкриття причин, структури та наслідків тіньової економіки, заходів детінізації економічних процесів.

Тема есе

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ

Практичне завдання

Витрати підприємства на виробництво та реалізацію продукції складають 100 тис. грн на місяць. Щомісячні викиди в атмосферне повітря азоту оксиду складають 2 тонни. Експертна оцінка шкоди навколишньому середовищу – 20 тис. грн. Ставка екологічного податку – 2451,84 грн за тону. Визначити суспільні та приватні витрати, пов'язані з діяльністю підприємства. Наскільки екологічний податок сприяє трансформації негативного зовнішнього ефекту у внутрішній?

Тестові запитання

1. Що є позитивним зовнішнім ефектом виробництва певного товару?

- а) отримання прибутку виробником (продавцем) товару;
- б) задоволення потреби споживачем (покупцем) товару;
- в) вигоди учасників ринкової трансакції;
- г) вигоди, що отримуються особами, які не є учасниками ринкової трансакції.

2. Яке співвідношення суспільних (СВ) і приватних витрат (ПВ), якщо діяльність підприємства призводить до забруднення довкілля?

- а) $СВ=ПВ$;
- б) $СВ>ПВ$;
- в) $СВ<ПВ$;
- г) СВ не пов'язані з ПВ.

3. Який захід державного регулювання спрямований на трансформацію негативних зовнішніх ефектів у внутрішні?

- а) надання субсидії;
- б) встановлення екологічного податку;
- в) здійснення компенсаційних виплат робітникам підприємства за шкідливі умови праці;
- г) притягнення керівництва підприємства до адміністративної відповідальності.

4. Чому сприяє коригуюча субсидія, що надається державою підприємствам, діяльність яких має позитивні зовнішні ефекти?

- а) трансформації негативних зовнішніх ефектів у позитивні;
- б) наближенню приватних вигод до суспільних;
- в) забезпеченню рівності суспільних і приватних витрат;
- г) обмеженню негативних зовнішніх ефектів.

5. Чому сприяє коригуюча субсидія, що надається державою підприємствам, діяльність яких має позитивні зовнішні ефекти?

- а) трансформації негативних зовнішніх ефектів у позитивні;
- б) наближенню приватних вигод до суспільних;
- в) рівності суспільних і приватних витрат;
- г) обмеженню негативних зовнішніх ефектів.

6. Що є відмінністю суспільного блага порівняно з приватним?

- а) більш висока ціна;
- б) неподільність;
- в) неможливість споживання блага без його оплати;
- г) державне регулювання виробництва блага.

7. Що є відмінністю чистого суспільного блага порівняно з чистим приватним?

- а) більш висока ціна одиниці блага;
- б) неподільність;
- в) неможливість споживання блага без його оплати;
- г) державне регулювання виробництва благ.

8. Що є відмінністю чистого приватного блага порівняно з чистим суспільним?

- а) колективне споживання;
- б) невиключеність від споживання;

- в) орієнтація на ринковий попит;
- г) державне регулювання виробництва благ.

9. До якого виду економічної політики належить здійснення заходів, спрямованих на забезпечення надходжень коштів до державного бюджету?

- а) амортизаційна;
- б) інвестиційна;
- в) фіскальна;
- г) структурна.

10. Що є проявом неспроможності (провалів) держави як регулятора економічної поведінки агентів ринку?

- а) зовнішні ефекти;
- б) монополізм;
- в) бюрократизм;
- г) суспільні блага.

Список рекомендованої літератури

Білецька Л., Савич В., Білецький О. Економічна теорія. Політекономія, мікроекономіка, макроекономіка. Київ: Центр навчальної літератури, 2018. 688 с.

Економічна теорія: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, О. С. Марченко та ін.; за заг. ред. Л. С. Шевченко. 2-ге вид. Харків: Право, 2019. 268 с.

Економічна теорія: підручник / В. Д. Лагутін, Ю. М. Уманців, Т. А. Щербакова та ін.; за заг. ред. В. Д. Лагутіна. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 608 с.

Економічна теорія. Політекономія: підручник / за ред. В. Д. Базилевича. 9-те вид., допов. Київ: Знання, 2014. 710 с.
URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/elib/economics_f/bazylevych_ekonomichna_2014.pdf.

Кокарев І. В. Основи економічної теорії: курс лекцій. Дніпро: Дніпропетров. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 220 с.
URL: http://www.dut.edu.ua/uploads/1_1833_26816253.pdf.

Сірко А. В. Економічна теорія. Політекономія: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 448 с.

Соколов М., Горлач М., Гущенко В, Кривов М., Жиленкова М. Економічна теорія: підруч. для вищ. шк. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 532 с.

Чепінога В. Г. Основи економічної теорії: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2017. 240 с. URL: <http://lira-k.com.ua/preview/12136.pdf>.

Запитання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте основні теоретичні підходи до визначення економічної ролі держави у ринковій системі.

2. Розкрийте поняття та типи неспроможностей ринку щодо забезпечення ефективного використання обмежених ресурсів суспільства.

3. Яка роль держави у корегуванні зовнішніх ефектів, що виникають при виробництві і споживанні економічних благ?

4. Визначте суспільні блага. Які відмінності їм притаманні порівняно з приватними благами?

5. Охарактеризуйте основні напрями державного регулювання економіки.

6. Які є методи державного впливу на економіку?

7. Визначте основні види та напрями економічної політики держави.

8. Які неспроможності притаманні державному регулюванню економіки?

9. Охарактеризуйте причини та структуру тіньової економіки, її соціально-економічні наслідки.

Тема 14. Грошовий (монетарний) ринок

П л а н

1. Грошовий ринок: сутність, структура. Грошова маса. Грошові агрегати.
2. Попит на гроші, його види та чинники.
3. Пропозиція на грошовому ринку: суб'єкти та чинники. Банківський механізм емісії кредитних грошей. Рівновага на грошовому ринку.
4. Грошово-кредитна політика держави. Грошові реформи.

Методичні поради

Вивчаючи перше питання теми, важливо зрозуміти, що грошовий ринок є системою соціально-економічних відносин з приводу руху грошей у готівковій та безготівковій формі як засобів обігу, платежу, заощаджень, а об'єктом грошового ринку є грошова маса як сукупність грошових коштів. Відповідно до ступеня ліквідності у структурі грошової маси розрізняють грошові агрегати: M_0 ; M_1 ; M_2 ; M_3 ; L . Грошовий ринок забезпечує необхідними грошовими ресурсами короткострокові господарські операції, такі як купівля-продаж товарів, платежі, короткострокове кредитування, поточні депозити тощо.

Працюючи над другим питанням, слід закріпити положення про те, що попит на гроші визначається *потребами суб'єктів господарювання, некомерційних організацій, державних структур, населення у платіжних засобах, необхідних для забезпечення виробництва і споживання*. Сукупний попит на гроші складається з попиту на гроші для операцій та попиту на гроші з боку активів. Попит на гроші для операцій формується відповідно до потреб економічних агентів у грошах як засобів обігу та платежу для здійснення операцій купівлі-продажу ресурсів виробництва та предметів споживання. Його обсяг залежить від номінального ВВП та швидкості обігу грошової одиниці. Попит на гроші з боку активів пов'язаний з потребами економічних агентів у грошах як засо-

бах збереження та накопичення вартості. Заощадження вартості у формі депозитів, цінних паперів та інших фінансових активів є доцільними, якщо ставка відсотка по них забезпечує реальне зростання вартості. Якщо ставка відсотка цього не забезпечує, формується (зростає) попит на гроші з боку активів у формі перетворення депозитів, цінних паперів та інших активів у готівку. Обсяг попиту на гроші з боку активів обернено пропорційно залежить від ставки відсотку по фінансових активах.

Третє питання присвячено розкриттю пропозиції грошей та її чинників. Пропозиція грошей – це наявна у певний момент в країні грошова маса. Важливо знати, що обсяг пропозиції на грошовому ринку формують *готівка як гроші поза банками і депозити*, що можуть бути використані як гроші для операцій. Пропонування грошей на ринку – це їх емісія, яку здійснюють: *центральний банк*, випускаючи в обіг додаткову кількість одиниць національної валюти, та *банк*и, відкриваючи депозити і надаючи короткострокові кредити. Вивчаючи механізм пропозиції грошей банками, слід скласти уявлення, що її обсяг залежить від депозитів та норм обов'язкових резервів банків, що визначаються центральним банком. Важливо знати, що основу пропозиції грошей складає грошова база, у складі якої готівка поза банками і резерви банків у центральному банку. Слід визначити грошовий мультиплікатор як відношення пропозиції грошей до грошової бази. Рівновага на грошовому ринку як рівність попиту на гроші і пропозиції грошей є *динамічною, значною мірою залежить від ефективності монетарної політики держави*.

Четверте питання теми спрямовано на формування знань цілей, завдань, видів та заходів монетарної політики держави. Слід скласти уявлення про основні інструменти, що застосовує центральний банк для регулювання грошового ринку: *нормативи обов'язкового резервування, облікова ставка, операції на відкритому ринку як купівля-продаж державних боргових цінних паперів*. Важливо проаналізувати типи та інструменти грошових реформ.

Тема есе
ГРОШОВІ РЕФОРМИ

Практичне завдання

Центральний банк установив диференційовані норми обов'язкового резервування для різних видів депозитів: для поточних депозитів – 15%, для короткострокових депозитів – 12%, для довгострокових – 10%. Певний банк додатково залучає 10 млн грн депозитів, причому 30% з них є поточними, 50% – короткостроковими, 20% – довгостроковими. Визначте приріст пропозиції грошей банком.

Тестові запитання

1. Яке поняття характеризує сукупність запасів грошей у всіх їх формах, що перебувають у розпорядженні суб'єктів грошового обороту в певний період?

- а) грошова база;
- б) грошова маса;
- в) грошовий агрегат;
- г) готівка.

2. За яким критерієм визначають грошові агрегати?

- а) за ступенем ризикованості;
- б) за ступенем ліквідності;
- в) за попитом та пропозицією на грошовому ринку;
- г) за формою грошей.

3. Складовою якого грошового агрегату є цінні папери?

- а) M_0 ;
- б) M_1 ;
- в) M_2 ;
- г) M_3 .

4. Який грошовий агрегат визначається як «гроші поза банками»?

- а) M_0 ;
- б) M_1 ;

- в) M_2 ;
- г) M_3 .

5. Який грошовий агрегат визначається як «майже гроші»?

- а) M_0 ;
- б) M_1 ;
- в) M_2 ;
- г) M_3 .

6. Як залежить обсяг попиту на гроші для операцій від ставки відсотка?

- а) не залежить;
- б) прямо пропорційно;
- в) обернено пропорційно;
- г) попит змінюється залежно від виду активів.

7. Як зростання ставки відсотка впливає на попит на гроші з боку активів?

- а) не впливає;
- б) прямо пропорційно;
- в) обернено пропорційно;
- г) попит змінюється залежно від виду активу.

8. Як зміниться обсяг пропозиції грошей банками у зв'язку із встановленням Центральним банком більш високого нормативу обов'язкового резервування коштів за умов, що інші чинники не змінюються?

- а) не зміниться;
- б) зросте;
- в) зменшиться;
- г) пропозиція буде залежати від попиту на кредитні ресурси.

9. Як зміниться обсяг пропозиції грошей банками у зв'язку із встановленням Центральним банком більш низької облікової ставки за умов, що інші чинники не змінюються?

- а) не зміниться;
- б) зросте;

в) зменшиться;
г) пропозиція буде залежати від попиту на грошовому ринку.

10. Як визначається грошовий мультиплікатор?

а) співвідношення попиту та пропозиції на грошовому ринку;
б) співвідношення депозитів і нормативу обов'язкового резервування;
в) співвідношення пропозиції грошей і грошової бази;
г) співвідношення грошової маси і номінального ВВП.

Список рекомендованої літератури

Білецька Л., Савич В., Білецький О. Економічна теорія. Політекономія, мікроекономіка, макроекономіка. Київ: Центр навчальної літератури, 2018. 688 с.

Економічна теорія: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, О. С. Марченко та ін.; за заг. ред. Л. С. Шевченко. 2-ге вид. Харків: Право, 2019. 268 с.

Економічна теорія: підручник / В. Д. Лагутін, Ю. М. Уманців, Т. А. Щербакова та ін.; за заг. ред. В. Д. Лагутіна. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 608 с.

Економічна теорія. Політекономія: підручник / за ред. В. Д. Базилевича. 9-те вид., допов. Київ: Знання, 2014. 710 с.
URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/elib/economics_f/bazylevych_ekonomichna_2014.pdf.

Кокарев І. В. Основи економічної теорії: курс лекцій. Дніпро: Дніпропетров. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 220 с.
URL: http://www.dut.edu.ua/uploads/1_1833_26816253.pdf.

Сірко А. В. Економічна теорія. Політекономія: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 448 с.

Соколов М., Горлач М., Гущенко В, Кримов М., Жиленкова М. Економічна теорія: підруч. для вищ. шк. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 532 с.

Чепінога В. Г. Основи економічної теорії: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2017. 240 с. URL: <http://lira-k.com.ua/preview/12136.pdf>.

Запитання для самоконтролю

1. Визначте поняття грошового ринку та охарактеризуйте його структуру.
2. Що являє собою грошова маса? За якими критеріями визначається її структура.
3. За яким критерієм класифікуються грошові агрегати. Назвіть їх основні види.
4. Які види попиту на грошовому ринку? Охарактеризуйте чинники попиту на гроші для операцій та попиту з боку активів.
5. Розкрийте механізм пропозиції грошей банками.
6. Назвіть основні інструменти впливу центральних банків на пропозицію грошей.
7. Визначте складові грошової бази. Як розраховується грошовий мультиплікатор?
8. Охарактеризуйте цілі та заходи монетарної політики держави.
9. Розкрийте основні типи та інструменти грошових реформ.

Тема **15**. Кредитно-банківська та фінансова системи. Державний борг

План

1. Структура та функції кредитно-банківської системи. Банківська система та її рівні. Банківський бізнес та прибуток. Державне регулювання кредитно-банківської системи.
2. Фінансова система. Державний бюджет та його функції, доходи, видатки та витрати. Цільові державні фонди. Податкова система та її складові.
3. Державний борг: причини виникнення, види та наслідки. Управління державним боргом.

Методичні поради

При вивченні першого питання важливо засвоїти ключові положення: кредитно-банківська система є, по-перше, системою соціально-економічних відносин з приводу руху грошей як фінансових ресурсів національної економіки на умовах строкості, повернення та платності; по-друге – сукупністю організацій та закладів, що здійснюють функції забезпечення кредитними ресурсами економічних агентів. Слід охарактеризувати основні структурні елементи цієї складної системи: центральний банк; банки (універсальні і спеціалізовані), спеціалізовані кредитно-фінансові заклади – кредитні спілки, інвестиційні фонди, приватні пенсійні фонди, компанії з управління активами та ін. Не можна не звернути увагу на те, що структура банківської системи є дворівневою – включає центральний банк і банки різних форм власності. Слід розкрити особливості організації та функцій центрального банку країни, та банків другого рівня, які у загальному розумінні є кредитними установами, фінансовими посередниками, що здійснюють на основі банківської ліцензії залучення у вклади грошових коштів, надання кредитів, відкриття і ведення банківських рахунків клієнтів. Також до їхніх функцій належать операції із цінними паперами, валютні операції, операції з факторингу, лізингу та ін., надання клієнтам широкого спектра послуг. Необхідно охарактеризувати універсальні та спеціалізовані банки – ощадні, інвестиційні, іпотечні, розрахункові (клірингові), визначити організаційні форми банків, скласти уявлення про активні та пасивні операції банків, з'ясувати особливості банківського бізнесу, джерела його прибутку.

У другому питанні теми розглядаються теоретичні основи фінансової системи як економічних відносин з приводу формування, розподілу та використання грошових фондів (фінансів) та сукупності фінансових установ. Важливо скласти уявлення про державні фінанси, представлені державним бюджетом, державними цільовими фондами, місцевими бюджетами. Слід охарактеризувати *загальний і спеціальний фонди* державного бюджету, джерела його доходів: податкові та неподаткові

надходження, доходи від операцій з капіталом, трансферти, визначити напрями бюджетних видатків та витрат, сформувані уявлення про збалансованість державного бюджету, його дефіцитний і профіцитний стани. Слід зосередитися на вивченні податкової системи, охарактеризувати принципи оподаткування, види податків за різними критеріями їх класифікації: *прямі (реальні і особисті) і непрямі; пропорційні і прогресивні /регресивні, державні і місцеві, загальні і спеціальні*. Важливо розуміти важливість положення про залежність бюджетних доходів від середнього рівня податкових ставок, що демонструє «крива Лаффера», яку запропонував американський економіст Артур Б. Лаффер.

Третє питання теми передбачає вивчення економічних відносин, пов'язаних із заборгованістю держави як макроекономічного суб'єкта. Насамперед державний борг слід розуміти як суму всіх боргових зобов'язань держави, який має такі види: *внутрішній і зовнішній державний борг; прямий державний борг*, якщо держава є безпосереднім позичальником; *гарантований державний борг*, якщо держава є гарантом виконання боргових зобов'язань певних позичальників. Державні запозичення є джерелом коштів на виконання функцій держави, фінансування державних програм та реформ, покриття дефіциту державного бюджету. Втрата державою можливостей виконати платіжні зобов'язання, пов'язані з державним боргом, є загрозою дефолту – відмови від сплати боргу, що має негативні соціально-економічні наслідки. Слід приділити увагу основним методам управління державним боргом з метою оптимізації його структури та запобігання дефолту.

Тема есе
СТРАХОВИЙ РИНОК

Практичне завдання

На основі даних таблиці 14 проаналізуйте стан та розвиток банківської системи України

Таблиця 14.

Показники діяльності банків в Україні

[Сайт Національного банку України. URL:

<https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#5>]

Показники	Роки			
	01.01.2017	01.01.2018	01.01.2019	01.01.2020
Кількість діючих банків, од.	96	82	77	75
з них: з іноземним капіталом, у т. ч. зі 100% іноземним капіталом	38	38	37	35
Активи, млн грн	1 256 299	1 333 831	1 359 703	1 494 460
Кредити, надані клієнтам, млн грн	1 005 923	1 036 745	1 118 860	1 033 539
кредити, що надані суб'єктам господарювання, млн грн	847 092	864 412	919 071	822 020
кредити, що надані фізичним особам, млн грн	157 385	170 774	196 859	206 761
Пасиви, млн грн	1 256 299	1 333 831	1 359 703	1 494 460
Капітал, млн грн	123 784	161 108	154 960	200 854
Зобов'язання банків, млн грн	1 132 515	1 172 723	1 204 743	1 293 606
Кошти суб'єктів господарювання, млн грн	369 913	403 955	406 367	498 156
Кошти фізичних осіб (з ощадними (депозитними) сертифікатами), млн грн	437 152	478 100	508 457	552 592
Рентабельність активів, %	-12,60	-1,93	1,69	4,35
Рентабельність капіталу, %	-116,74	-15,84	14,67	34,18

Тестові завдання

1. Що є ознакою ощадного банку?

- а) наявність активів;
- б) наявність пасивів, 50% яких є вкладками фізичних осіб;
- в) акціонерний капітал;
- г) наявність пасивів, сформованих вкладками фізичних і юридичних осіб.

2. Що є ознакою іпотечного банку?

- а) наявність активів;
- б) надання кредитів;
- в) акціонерний капітал;
- г) надання кредитів під заставу нерухомого майна.

3. Яка банківська операція є пасивною?

- а) надання кредитів;
- б) ведення розрахункових операцій клієнтів;
- в) надання послуг депозитарію;
- г) залучення коштів у вклади.

4. Яка банківська операція є активною?

- а) надання кредитів;
- б) виплата дивідендів по акціям банку;
- в) купівля валюти;
- г) залучення коштів у вклади.

5. Як визначається банківський прибуток?

- а) сума надходжень коштів від активних і пасивних операцій банку;
- б) виручка від реалізації послуг банку;
- в) різниця між надходженнями коштів від активних операцій і виплатами за пасивними операціями банку;
- г) сума надходжень коштів від активних операцій банку.

6. Що належить до доходів державного бюджету від операцій з капіталом?

- а) податок на прибуток підприємств;

- б) акцизний збір;
- в) надходження від штрафів і фінансових санкцій;
- г) доходи від продажу землі.

7. Який податок визначається як реальний?

- а) податок на прибуток підприємств;
- б) податок на нерухомість;
- в) податок на додану вартість;
- г) єдиний податок.

8. Який податок є податком на споживання?

- а) податок на прибуток підприємств;
- б) податок на нерухомість;
- в) податок на додану вартість;
- г) єдиний податок.

9. До якого виду податків належить єдиний податок ?

- а) до державних;
- б) до прогресивних;
- в) до непрямих;
- г) до місцевих.

10. Чинником формування якого виду державного боргу є розміщення державних цінних паперів на світовому фондовому ринку ?

- а) зовнішнього державного боргу;
- б) зовнішнього прямого державного боргу;
- в) зовнішнього гарантованого державного боргу;
- г) внутрішнього державного боргу.

Список рекомендованої літератури

Білецька Л., Савич В., Білецький О. Економічна теорія. Політекономія, мікроекономіка, макроекономіка. Київ: Центр навчальної літератури, 2018. 688 с.

Економічна теорія: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, О. С. Марченко та ін.; за заг. ред. Л. С. Шевченко. 2-ге вид. Харків: Право, 2019. 268 с.

Економічна теорія: підручник / В. Д. Лагутін,

Ю. М. Уманців, Т. А. Щербакова та ін.; за заг. ред. В. Д. Лагутіна. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 608 с.

Економічна теорія. Політекономія: підручник / за ред. В. Д. Базилевича. 9-те вид., допов. Київ: Знання, 2014. 710 с. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/elib/economics_f/bazylevych_ekonomichna_2014.pdf.

Кокарев І. В. Основи економічної теорії: курс лекцій. Дніпро: Дніпропетров. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 220 с. URL: http://www.dut.edu.ua/uploads/1_1833_26816253.pdf.

Сірко А. В. Економічна теорія. Політекономія: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 448 с.

Соколов М., Горлач М., Гущенко В, Кримов М., Жиленкова М. Економічна теорія: підруч. для вищ. шк. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 532 с.

Чепінога В. Г. Основи економічної теорії: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2017. 240 с. URL: <http://lira-k.com.ua/preview/12136.pdf>.

Запитання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте основні структурні елементи кредитно-банківської системи.
2. Які функції виконує кредитно-банківська система?
3. Охарактеризуйте структуру банківської системи. Які є види банків?
4. Розкрийте зміст банківських операцій.
5. Які особливості притаманні банківському бізнесу?
6. Розкрийте основні напрями та методи державного регулювання кредитно-банківської системи.
7. Визначте основні складові фінансової системи.
8. Розкрийте джерела доходів та напрями видатків державного бюджету. Що являють собою витрати державного бюджету?
9. Охарактеризуйте основні види податків.
10. Розкрийте принципи оподаткування. Яку залежність демонструє крива Лаффера?
11. Охарактеризуйте причини та види державного боргу. Які є методи управління державним боргом?

Тема 16. Міжнародна економіка та міжнародний бізнес. Економічна інтеграція та глобалізація

П л а н

1. Сутність, структура та тенденції розвитку міжнародної економіки. Головні форми міжнародних економічних відносин.

2. Міжнародний бізнес, його моделі та форми. Спільні підприємства та міжнародні альянси. Багатонаціональні та транснаціональні корпорації.

3. Економічна інтеграція та глобалізація. Напрями та форми євроінтеграції економіки України. Економічна глобалізація. Глобальна економіка. Глобальні проблеми сучасності та шляхи їх вирішення.

Методичні поради

Вивчаючи перше питання теми, слід виходити з такого, що міжнародна економіка є системою економічних відносин між країнами, що базуються на міжнародному поділі праці, спрямовані на ефективне використання економічних ресурсів країн та мають такі форми, як міжнародна торгівля, міжнародна міграція капіталу, міжнародна трудова міграція, міжнародне виробниче, науково-технічне співробітництво, міжнародній валютні відносини і розрахунки та ін. Зміст поняття світового господарства є більш широким – це сукупність національних економік країн світу та система економічних відносин між ними.

При вивченні форм міжнародних економічних відносин слід зосередитися на розкритті їх цілей, чинників, механізму та напрямів розвитку у сучасний період. Міжнародна торгівля як система обміну товарами та послугами між країнами складається з експорту та імпорту, її стан характеризують товарна й географічна структури, зовнішньоторговельний баланс, який може бути дефіцитним і профіцитним. Економічною формою товарообміну між країнами є світовий ринок. Міжнародна торгівля є об'єктом державного і

міжнародного регулювання. Важливо з'ясувати основні принципи *протекціонізму* та *політики вільної торгівлі*.

Міжнародна міграція капіталу як його переміщення між країнами з метою максимізації прибутку та отримання інших вигод має різні форми: за власністю на капітал – це *приватна, державна, міжнародна* форми; за напрямом і метою використання – це форми *позичкова* та *підприємницька*. Міжнародний рух капіталу у підприємницькій формі характеризується здійсненням *прямих і портфельних інвестицій*. Міграція позичкового капіталу здійснюється у формі *міжнародного кредитування*.

Міжнародна трудова міграція як форма мобільності трудових ресурсів, їх пропозиції на світовому ринку праці викликається багатьма причинами, серед яких: працевлаштування, рівень оплати праці, професійна реалізація, та суперечливих наслідків.

Міжнародні валютні відносини пов'язані зі здійсненням платіжних та розрахункових операцій у світовому господарстві. Необхідно створити уявлення про основні складові сучасної міжнародної валютної системи, платіжний баланс, який відображає співвідношення між сумою грошових надходжень, отриманих країною з-за кордону, і сумою здійснених нею платежів за кордон протягом певного періоду.

У другому питанні теми важливо окреслити основні характеристики міжнародного бізнесу як підприємницької діяльності, орієнтованої на світовий ринок, що використовує переваги міжнародних економічних відносин з метою отримання прибутку та забезпечення інших вигод, пов'язаних з міжнародним співробітництвом. Слід назвати чинники та сучасні напрями міжнародного виробничого співробітництва, охарактеризувати організаційно-економічні особливості спільних підприємств, що базуються на об'єднанні власності суб'єктів господарювання різних країн, розкрити основні риси транснаціональних корпорацій, а також форм міжнародного бізнесу, що не базується на прямих іноземних інвестиціях, та-

ких як франчайзинг, підряд, контракти на управління та ін.

У третьому питанні слід зосередитися на розкритті змісту та чинників міжнародної економічної інтеграції, її основних форм: зона преференційної торгівлі, створення якої є початковим етапом інтеграції; зона вільної торгівлі; митний союз; спільний ринок; економічний союз. Слід з'ясувати основні характеристики, чинники, напрями, форми та наслідки економічної глобалізації як процесу формування єдиного світового економічного простору на основі посилення взаємопов'язаності та взаємозалежності національних економік.

Тема есе
ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ

Практичне завдання

Розрахуйте показники міжнародної торгівлі і заповніть таблицю 15.

Таблиця 15.

Показники розвитку міжнародної торгівлі України

[Сайт Державної служби статистики України. URL:

<http://www.ukrstat.gov.ua/> млн дол.

Показники	Роки		
	2017	2018	2019
1. Експорт	43264,7	47335,0	50060,3
2. Імпорт	49607,2	57187,6	60783,7
3. Торговий оборот			
4. Торгове сальдо			
5. ВВП	112154,0	130832,0	-
6. Експортна квота			
7. Імпортна квота			
8. Темп росту експорту	-		
9. Темп приросту експорту	-		

Тестові запитання

1. Як розраховується показник зовнішньоторговельного обороту?

- а) як сума обсягів експорту та імпорту товарів;
- б) як різниця між обсягами експорту і імпорту товарів;
- в) як частка експорту у ВВП країни;
- г) як частка суми обсягів експорту і імпорту товарів у ВВП країни.

2. Як розраховується зовнішньоторговельне сальдо?

- а) як сума обсягів експорту та імпорту товарів;
- б) як різниця між обсягами експорту і імпорту товарів;
- в) як частка експорту у ВВП країни;
- г) як частка суми обсягів експорту і імпорту товарів у ВВП країни.

3. Що є методом тарифного регулювання зовнішньоторговельної діяльності підприємства?

- а) добровільне обмеження експорту;
- б) ліцензування;
- в) встановлення мита;
- г) квотування.

4. Що є міжнародною портфельною інвестицією?

- а) вкладення капіталу за кордоном у патенти, ліцензії, ноу-хау;
- б) вкладення капіталу в цінні папери зарубіжних компаній у розмірах, які не забезпечують контролю над ними;
- в) вкладення капіталу в цінні папери зарубіжних компаній у розмірах, які забезпечують контроль над ними;
- г) вкладення капіталу у створення дочірніх компаній за кордоном.

5. Який тип трудової міграції характеризується щоденним перетинанням працівником кордону країни?

- а) постійна;
- б) тимчасова;

- в) сезонна;
- г) маятникова.

6. Що є формою міжнародного виробничого кооперування?

- а) експорт продукції;
- б) ліцензування;
- в) міжнародний лізинг;
- г) погодження виробничих програм підприємств.

7. Яка ознака є специфічною для транснаціональної корпорації?

- а) корпорація, яка є монополістом на світовому ринку певних товарів і послуг;
- б) корпорація, в якій іноземний інвестор володіє не менш ніж 10% акцій;
- в) корпорація, в якій іноземний інвестор володіє понад 50% акцій;
- г) корпорація, яка володіє підприємствами в кількох країнах світу.

8. Яка форма міжнародної економічної інтеграції характеризується вільним переміщенням у межах країн – учасниць капіталів, товарів, послуг і робочої сили?

- а) економічний союз;
- б) спільний ринок;
- в) митний союз;
- г) зона вільної торгівлі.

9. Яка форма міжнародної економічної інтеграції характеризується відміною митних тарифів для взаємної торгівлі між країнами-учасниками та встановленням єдиного митного тарифу відносно третіх країн?

- а) економічний союз;
- б) спільний ринок;
- в) митний союз;
- г) зона вільної торгівлі.

10. Яке міжнародне інтеграційне об'єднання є прикладом зони вільної торгівлі?

- а) ЄС;
- б) МЕРКОСУР;
- в) КАРИКОМ;
- г) НАФТА.

Список рекомендованої літератури

Білецька Л., Савич В., Білецький О. Економічна теорія. Політекономія, мікроекономіка, макроекономіка. Київ: Центр навчальної літератури, 2018. 688 с.

Економічна теорія: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, О. С. Марченко та ін.; за заг. ред. Л. С. Шевченко. 2-ге вид. Харків: Право, 2019. 268 с.

Економічна теорія: підручник / В. Д. Лагутін, Ю. М. Уманців, Т. А. Щербакова та ін.; за заг. ред. В. Д. Лагутіна. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 608 с.

Економічна теорія. Політекономія: підручник / за ред. В. Д. Базилевича. 9-те вид., допов. Київ: Знання, 2014. 710 с.
URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/elib/economics_f/bazylevych_ekonomichna_2014.pdf.

Кокарев І. В. Основи економічної теорії: курс лекцій. Дніпро: Дніпропетров. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 220 с.
URL: http://www.dut.edu.ua/uploads/1_1833_26816253.pdf.

Сірко А. В. Економічна теорія. Політекономія: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 448 с.

Соколов М., Горlach М., Гущенко В, Кривов М., Жиленкова М. Економічна теорія: підруч. для вищ. шк. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 532 с.

Чепінога В. Г. Основи економічної теорії: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2017. 240 с. URL: <http://lira-k.com.ua/preview/12136.pdf>.

Запитання для самоконтролю

1. Визначте поняття «міжнародна економіка». Які тенденції характеризують її розвиток у сучасний період?
2. Назвіть основні форми міжнародних економічних відносин.
3. Охарактеризуйте міжнародну торгівлю, товарну та географічну структури експорту та імпорту.
4. Розкрийте чинники та напрями міжнародної міграції капталів.
5. У яких формах здійснюється міжнародна трудова міграція?
6. Як здійснюються міжнародні розрахунки?
7. Розкрийте основні характеристики міжнародного бізнесу, його організаційні форми.
8. Охарактеризуйте організаційно-економічні особливості спільних підприємств.
9. Визначте роль транснаціональних корпорацій у світовому господарстві?
10. Назвіть основні форми міжнародної економічної інтеграції.
11. Охарактеризуйте основні форми економічної глобалізації.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ

Результати успішного засвоєння навчальної дисципліни «Економічна теорія» передбачають їх диференціацію на: відмінний (відповідає підсумковій оцінці А за шкалою ECTS), типовий (відповідає оцінкам С і В) і пороговий (відповідає оцінкам Е і D) рівні за вимогами до сформованих компетентностей.

Досягнення відмінного рівня сформованості предметних компетентностей означає відмінне оволодіння знаннями, уміннями і практичними навичками. Наявна системність знань студента, які він може вільно застосовувати, а також демонструвати набуті уміння та практичні навички у складних та нетипових ситуаціях.

Досягнення типового рівня сформованості предметних компетентностей означає добре або дуже добре оволодіння знаннями, уміннями та практичними навичками. Студент може застосувати отримані знання і демонструвати набуті уміння та практичні навички як у простих, так і в складних ситуаціях. Наявний зв'язок між окремими знаннями у студента, проте відчувається недостатність умінь і практичних навичок із системного оцінювання відповідної інформації.

Досягнення порогового рівня сформованості предметних компетентностей означає задовільне або достатнє оволодіння знаннями, уміннями та практичними навичками. Для порогового рівня характерна фрагментарність знань. У простих, типових, стандартних ситуаціях студент може застосувати отримані знання і демонструвати набуті уміння та практичні навички, але він не здатний цього зробити у разі підвищення рівня складності ситуації.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни «Економічна теорія» виставляється в залікову книжку відповідно до такої шкали:

Оцінка за шкалою ECTS	Визначення	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за 100-бальною шкалою, що використовується в НОУ
A	Відмінно – відмінне виконання, лише з незначною кількістю помилок	5	90 – 100
B	Дуже добре – вище середнього рівня з кількома помилками	4	80 – 89
C	Добре – у цілому правильна робота з певною кількістю незначних помилок		75 – 79
D	Задовільно – непогано, але зі значною кількістю недоліків	3	70 – 74
E	Достатньо – виконання задовольняє мінімальні критерії		60 – 69
FX	Незадовільно – потрібно попрацювати перед тим, як перескладати	2	35 – 59
F	Незадовільно – необхідна серйозна подальша робота, обов'язковий повторний курс		0 – 34

ЗАПИТАННЯ ДО ІСПИТУ

1. Предмет та функції економічної теорії.
2. Економічний вибір. Альтернативні витрати.
3. Метод економічної теорії. Позитивний та нормативний економічний аналіз.
4. Економічні категорії. Система економічних законів.
5. Еволюція економічної теорії та її сучасні наукові напрями.
6. Суспільне виробництво та його фактори. Сутність та види виробничих відносин.
7. Типи суспільного відтворення.
8. Технологічний спосіб виробництва. Технологічні уклади.
9. Виробнича функція. Економічна ефективність суспільного виробництва та її показники.
10. Виробничі можливості суспільства. Технологічний вибір та альтернативні витрати.
11. Власність як система соціально-економічних відносин.
12. Економічна теорія прав власності. Трансакційні витрати.
13. Форми власності. Методи перетворення форм власності. Приватизація в Україні.
14. Економічні системи: поняття, критерії класифікації, типи.
15. Традиційна, центрально-керована (командно-адміністративна), ринкова та змішана економічні системи: критерії та характеристики.
16. Доіндустріальне, індустріальне та постіндустріальне суспільство: критерії та основні характеристики.
17. Еволюція економічних систем. Трансформаційна економіка. Перехідна економіка та її характеристики.
18. Товарне господарство, його умови й типи.
19. Товар та його властивості.
20. Гроші: сутність та функції. Закон грошового обігу.
21. Ринок: структура, види, функції, інфраструктура.
22. Закони попиту та пропозиції.
23. Ринкова рівновага.

24. Еластичність попиту та пропозиції за цінами.
25. Підприємництво: сутність, характеристики, види, організаційні форми.
26. Конкуренція, її функції та види.
27. Конкурентні ринкові структури: характеристика й типи. Досконала і недосконала конкуренція.
28. Монополія та її форми. Конкурентна та антимонопольна політика держави.
29. Домогосподарство: сутність та функції в ринковій економіці.
30. Загальна і гранична корисність. Закон спадної граничної корисності.
31. Економічна поведінка та рівновага домогосподарства як споживача.
32. Фірма в системі ринкових відносин. Теорії фірми.
33. Ресурси фірми. Капітал фірми та його види.
34. Основний і оборотний капітали: сутність та особливості обороту.
35. Зношування основного капіталу: причини та види. Амортизація.
36. Власний і запозичений капітали фірми: структура та джерела.
37. Інтелектуальний капітал фірми. Людський і соціальний капітали фірми.
38. Рівновага фірми як виробника.
39. Економічні витрати фірми. Зовнішні і внутрішні витрати.
40. Види витрат фірми. Собівартість продукції фірми та її елементи.
41. Дохід фірми, його джерела та розподіл.
42. Прибуток фірми та його види. Максимізація прибутку фірми.
43. Безбитковість і рентабельність.
44. Основні підходи та методи ціноутворення на продукцію фірми.
45. Сутність та структура ринку праці. Функції держави, профспілок та громадських об'єднань підприємців на ринку праці.
46. Попит і пропозиція на ринку праці.

47. Заробітна плата та її функції. Номінальна і реальна заробітна плата.
48. Форми та системи заробітної плати.
49. Сутність та структура ринку капіталу.
50. Ринок позичкового капіталу. Попит і пропозиція. Процент як ціна капіталу.
51. Кредит як форма руху позичкового капіталу, його функції, види та роль у ринковій економіці.
52. Фондовий ринок та його структура. Види цінних паперів.
53. Інвестування та інвестиції. Види інвестицій. Дисконтування.
54. Земельні та аграрні відносини. Власність на землю.
55. Земельна рента та її види. Ціна землі.
56. Ринок землі. Попит на землю: сільськогосподарський і несільськогосподарський. Пропозиція землі.
57. Агробізнес: поняття та структура. Агропромислова інтеграція. Агропромисловий комплекс.
58. Валовий внутрішній продукт (ВВП) та методи його розрахунку. Валовий національний продукт (ВНП).
59. Реальний і номінальний ВВП. Дефлятор ВВП.
60. Чистий внутрішній продукт (ЧВП). Національний дохід: формування та використання. Особистий дохід.
61. Національне багатство.
62. Макроекономічна рівновага за моделлю «сукупний попит – сукупна пропозиція».
63. Макроекономічна нестабільність та циклічність економічного розвитку.
64. Економічний цикл, його фази та види.
65. Кризи: причини та види.
66. Безробіття: причини, форми, наслідки. Державна політика зайнятості.
67. Інфляція, її причини та типи. Соціально-економічні наслідки інфляції. Антиінфляційна політика держави.
68. Типи та чинники економічного зростання. Темпи економічного зростання.
69. Економічна роль держави в ринковій системі.
70. Грошовий (монетарний) ринок: сутність, структура.

71. Попит на гроші, його види та чинники.
72. Пропозиція на грошовому ринку та її чинники.
73. Рівновага на грошовому ринку. Грошово-кредитна політика держави.
74. Структура та функції кредитно-банківської системи.
75. Банківська система та її рівні. Центральний банк країни та його функції.
76. Банки: організаційні форми, види, послуги. Банківські операції та прибуток.
77. Фінанси: сутність, види та функції в ринковій економіці.
78. Державний бюджет та його функції. Доходи, видатки та витрати державного бюджету.
79. Податкова система та її складові. Сутність, функції та види податків.
80. Державний борг: причини виникнення, види та наслідки. Управління державним боргом.
81. Сутність, структура та тенденції розвитку міжнародної економіки.
82. Головні форми міжнародних економічних відносин.
83. Міжнародна торгівля. Політика міжнародної торгівлі.
84. Міжнародний рух капіталів: сутність, причини, наслідки.
85. Міжнародна трудова міграція.
86. Міжнародні валютні відносини. Міжнародні розрахунки. Платіжний баланс.
87. Міжнародний бізнес, його моделі та організаційні форми.
88. Основні форми міжнародної економічної інтеграції.
89. Інтеграційні процеси та угруповання у сучасній міжнародній економіці: сутність, характерні риси.
90. Напрями та форми євроінтеграції економіки України.
91. Економічна глобалізація: сутність, соціально-економічні умови, фактори, суперечності.
92. Форми та рівні економічної глобалізації. Глобальна економіка. Україна в глобальній економіці.
93. Глобальні проблеми сучасності та шляхи їх вирішення.

З М І С Т

Загальні поради	3
Плани практичних занять і завдання для самостійної роботи.....	5
Модуль 1. Теоретичні засади економіки.....	5
Модуль 2. Теорія мікроекономіки.....	58
Модуль 3. Основи макроекономічної теорії.....	83
Критерії оцінювання рівня підготовки студентів.....	124
Запитання до іспиту.....	126

Навчальне видання

Електронне видання

Марченко О. С.

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

навчально-методичний посібник

для студентів
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
спеціальності 051 «Економіка»
спеціалізації «Бізнес-економіка»

Відповідальна за випуск *Л. С. Шевченко*

Редактор *О. І. Борисенко*

Комп'ютерна верстка *Л. П. Лавриненко*